

Települési Örökségvédelmi Hatástanulmány
SZÉKESFEHÉRVÁR

2021

MEGBÍZÓ:

SZÉKESFEHÉRVÁR MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA
DR. CSER-PALKOVICS ANDRÁS polgármester

SZAKMAI IRÁNYÍTÓ. KAPCSOLATTARTÓ:
SZÉKESFEHÉRVÁR MJV Főépítész Iroda
LANTAY ATTILA városi főépítész
SAGÁT ÁGNES főépítész munkatárs, témafelelős

SZERZŐK:

ÉPÍTÉSZETI, MŰEMLÉKI MUNKARÉSZ:
CSUTINÉ SCHLEER ERZSÉBET okl. építészmérnök E-1/07-0082
(Csuti Árpád Ferencné) műemlékvédelmi szakmérnök
műemlékvédelmi szakértő, SZÉS5 07-0082 és 21-0428

RÉGÉSZETI MUNKARÉSZ:
DR. REICH SZABINA GRÉTA okl. régész
régész örökségvédelmi szakértő, 21-0510

SZERKESZTŐK:
CSUTINÉ SCHLEER ERZSÉBET okl. építészmérnök
PINTÉRNÉ TÓTH VIKTÓRIA MA építész tervezőművész

ARCULAT:
PINTÉRNÉ TÓTH VIKTÓRIA MA építész tervezőművész

Székesfehérvár, 2021. március

Összesített tartalomjegyzék

CÍMLAP

ALÁÍRÓLAP

ÖSSZESÍTETT TARTALOMJEGYZÉK

I. ÁLTALÁNOS ISMERTETÉS

1. Bevezetés
2. Jogsabályi környezet
3. Szakirodalom, térképek forrása
4. Fotók készítői, képek forrása
5. Köszönet

II. ÖSSZESÍTETT ÖRÖKSÉGVÉDELMI VIZSGÁLAT

1. Székesfehérvár történeti leírása
2. Székesfehérvár bel-, és külterülete, közigazgatási határai
3. Városrészek felosztása
4. Régészeti örökség felmérése – terepbejárással
5. Székesfehérvár védett örökségi értékei
  - 5.1 Védett régészeti örökségi értékek
  - 5.2 Országosan védett építészeti örökségi értékek
    - 5.2.1 Országosan védett építészeti örökségi értékek listája
– Székesfehérvár teljes területén
  - 5.3 Helyi védett építészeti örökségi értékek
6. Összesített hatásvizsgálat
7. Összesített értékvédelmi terv

III. ÖRÖKSÉGVÉDELMI VIZSGÁLAT – VÁROSRESZENKÉNT

1. TÖRTÉNELMI BELVÁROS
2. FELSŐVÁROS és külterülete
3. PALOTAVÁROS
4. VIZIVÁROS
5. VEZÉR-, ÉS ÍRÓ UTCÁK
6. ÖREGHEGY, KISFALUD, CSALA és külterülete
7. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete
8. MAROSHEGY és külterülete
9. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete
10. SZÁRAZRÉT-FEKETEHEGY és külterülete

I. 1. Bevezetés

Székesfehérvár mai kül- és belterületéről készült örökségvédelmi hatástanulmány összeállításakor – túl a vonatkozó jogszabályokban előírt tartalmi kötelezettségeken – az alábbi szempontok vezérelték munkánkat:

- Székesfehérvár meghatározó történelmi jelentősége az ezer éves magyar államiság megalakulásában és fejlődésében. Ezért rendkívül fontosnak tartottuk a 11. századi korai királyi vártól a 21. század modern városáig megtett út legfontosabb állomásainak rögzítését a bőséges várostörténeti szakirodalom segítségével, a városról fellelhető gazdag archív térképállomány bemutatásával, a legfrissebb kutatások, régészeti újdonságok ismertetésével.
- a városunk központi földrajzi szerepe Európa és a Kárpát-medence viszonylatában a történelem során. Meghatározóvá vált az Árpád-házi uralkodók és a későbbi nagy királyok idejében, a török hódítás másfél évszázadában, az újjáépülés, benépesülés korában, a vasúthálózat kiterjesztésében, a II. világháborút megelőző nagyipari programokban, a szocializmus éveinek tömeglakás-építési koncepciójában és az ezredforduló ipari park-hálózatának kiépítésében is.
- a királyi város – mint meghatározó találkozási pont – jelentősége a korai középkor Európájában. Ekkor alakult ki a történelmi belváros felől kiindulva az a sugaras kereskedelmi-, hadi-, és zarándokút hálózat minden égtáj irányába, ami a mai városszerkezetet is alapvetően meghatározza. A közeli és egészen távoli városokba vezető országutak rendszere szinte kínálta e tanulmányban is a város területének tortaszetelek módjára történő felosztását, tíz városrészre.
- a történelem folyamán az egyes városrészek története is különbözik egymástól. A kezdeti állapotot a korai királyi székhely és három jelentős történelmi külvárosa jelentette, a köré települő kicsiny falvakkal. A tatárdúlás, Buda központi szerepének megerősödése, a török uralom, az elnéptelenedés, a Habsburg birodalom hatása, a mocsarak lecsapolása, a vasútépítés, a filoxéra járvány, a II. világháború utáni újjáépítés, az iparosodás, mind jelentősen hozzájárult egy-egy újabb városrész megszületéséhez vagy átalakulásához. Ahhoz, hogy érthető, áttekinthető legyen egy városrész mai települési szerkezete, épített szövete, ismerni kell a folyamatot, ami során mindez kialakult.
- más országok, melyek területén a történelem viharai nem végeztek annyiszor „tarvágást”, mint hazánk földjén, szerencsésebbnek tekinthetők, hiszen városaikban ma is tömegével megcsodálhatók a román kor, a gótika, a reneszánsz remekei, míg Székesfehérváron egyedül a kicsiny 15. századi Szent Anna kápolna képviseli az építészetet. Számos esetben azonban mi magunk okoztuk a károkat, politikai okokból, gazdasági előnyt remélve vagy kényszerre hivatkozva, szándékosan, tudatlanságból vagy közömbösségből. Ezért érezzük most komoly felelősséget értékeinkért, amink van, és kutassuk tovább rendületlenül, amink valaha volt!
- Székesfehérvár örökségi értékek tekintetében – műemléki és régészeti szempontból egyaránt – „fejnehéz”, azaz nagyrészt a Történelmi Belvárosban található, szinte betérítik azt. Mindez az ezeréves történelmi folyamat természetes következménye. Éppen ezért tulajdonítunk nagy fontosságot annak, hogy a távolabbi vagy a fiatalabb városrészekben is tudatosan felismerjük és óvjuk azokat az épített értékeinket, melyek a helyi fejlődés mérföldköveiként őrzik a saját hagyományait.
- a vizsgálat, elemzés, értékelés során rendkívül sok régi térképet, archív képanyagot és mai friss fotót adunk közre. Célunk, hogy a jogszabályokban előírt kötelező használaton túl, felkeltsük az érdeklődést Székesfehérvár és egyes városrészei örökségi értékeinek felismerésére, minél alaposabb megismerésére, a felmerülő „miért”-jeinek megértésére. Kívánjuk, hogy szembe-sülve az épített örökségünk páratlan gazdagságával és egyben érzékenységgel – jószándékkal ajánlva a tanulmányt a felelős döntések és a hétköznapi használat során egyaránt – minél jobban szeressük és óvjuk az elődeink által ránk bízott ezeréves, gyönyörű Székesfehérvárunkat.

I. 2. Jogszabályi környezet

Örökségvédelemmel, műemléki értékek és régészeti lelőhelyek védelmével kapcsolatos alapvető jogszabályok jegyzéke:

ÁLTALÁNOS JOGSZABÁLYOK:

- 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről (építési törvény)
- 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről,
- 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökségvédelemről (Kötv.)
- 253/1997. (XII. 20.) Korm. rendelet az országos településrendezési és építési követelményekről (OTÉK)
- 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról,
- 191/2001 (X. 18.) Korm. rendelet az örökségvédelmi bírságról,
- 218/2009. (X. 6.) Korm. rendelet a területfejlesztési koncepció, a területfejlesztési program és a területrendezési terv tartalmi követelményeiről, valamint illeszkedésük, kidolgozásuk, egyeztetésük, elfogadásuk és közzétételük részletes szabályairól
- 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről
- 439/2013 (XI. 20.) Korm. rendelet a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről.
- 43/2020. (IV. 22.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet ideje alatt egyes településfejlesztési, településrendezési, településképi, építésügyi és örökségvédelmi, valamint közigazgatási hatósági eljárási szabályok eltérő alkalmazásáról
- 208/2020. (V. 15.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet során alkalmazandó egyes építésügyi, építésfelügyeleti és örökségvédelmi eljárásokkal kapcsolatos eltérő rendelkezésekről
- 13/2015. (III. 11.) MvM rendelet a régészeti lelőhely és a műemléki érték nyilvántartásának és védetté nyilvánításának, valamint a régészeti lelőhely és a lelet megtalálója anyagi elismerésének részletes szabályairól
- 7/2017. (III. 7.) MvM rendelet egyes ingatlanok műemlékké nyilvánításáról, illetve műemléki védettségének megszüntetéséről, valamint egyes műemlékvédelmi tárgyú miniszteri rendeletek módosításáról

I. 2. Jogszabályi környezet

HELYI JOGSZABÁLYOK

- Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzat Közgyűlése 810/2010. (XII.9.) számú határozatával jóváhagyott, Székesfehérvár teljes kül- és belterületére vonatkozó Kulturális Örökségvédelmi Hatástanulmány
- Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzat Közgyűlése 7/2018 (IV.23.) önkormányzati rendelete a településkép védelméről (módosításokkal egységes szerkezetben, hatályos 2021. január 01-től)
- Székesfehérvár Megyei Jogú Város Helyi Építési Szabályzatáról szóló 17/2019. (VII.12.) önkormányzati rendelet (egységes szerkezetben a 27/2019.(XII.3.) önkormányzati rendelettel, és a 9/2021.(II.9.) önkormányzati rendelettel hatályos 2021. február 10-től)

Természeti értékek helyi védelméről kapcsolatos helyi jogszabályok:

Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzat Közgyűlése 35/2000 (XI.22.) önkormányzati rendelete az Aplitbánya geológiai rétegsorának helyi védetté nyilvánításáról

Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzat Közgyűlése 6/2015 (I.20.) önkormányzati rendelete Székesfehérvár Jancsár-völgy helyi védetté nyilvánításáról

Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzat Közgyűlése 5/2015 (I.20.) önkormányzati rendelete Székesfehérvár Aszal-völgy helyi védetté nyilvánításáról

Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzat Közgyűlése 37/2002 (XII.30.) önkormányzati rendelete Székesfehérvár Sóstó természeti terület helyi védetté nyilvánításáról

Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzat Közgyűlése 30/1992 (XI.26.) önkormányzati rendelete egyes helyi jelentőségű természeti értékek védetté nyilvánításáról

I. 3. Szakirodalom jegyzék

SZAKIRODALOM JEGYZÉK:

A Szűz Mária –prépostság és temploma „Örvendezz királyi város...” , A Szent István Király Múzeum Közleményei D sorozat 344. szám (szerkesztette: Szöllősy Csilla, Reich Szabina) – Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár 2016

Bory Jenő: A beton a művészetek szolgálatában – TECHNKA, a magyar mérnökök lapja XII./1-2. 1931. január-február Budapest, Műegyetem

Branczeiz Zsuzsanna: A székesfehérvári Királyi Bazilika. A Szűz Mária-prépostság temploma. Középkori Romkert – Székesfehérvári Turisztikai Közhasznú Nonprofit Kft, Székesfehérvár, 2011

Busics György – Tóth Sándor: A királyi öl hossza – Magyarországi Kutató Intézet, Budapest, 2020

Csitáry G. Emil: Emlékiratok – Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára, Székesfehérvár, 2013

Csurgai Horváth József: Székesfehérvár történeti szerepe, s annak változásai. In: ACTA –Tanulmányok I. Alba Civitas Történeti Alapítvány, Székesfehérvár, 2004

Csurgai Horváth József: A fehérvári szőlőhegy. Egy városi szőlőkultúra átalakulása. In: ACTA Tanulmányok II/1. – Alba Civitas Történeti Alapítvány, Székesfehérvár 2006

Csutiné Schleer Erzsébet: Rác utca, Rác templom, TKMK 349. Budapest, 1989

Csutiné Schleer Erzsébet – Pintérné Tóth Viktória: Székesfehérvár Településképi Arculati Kézikönyv 2017 – Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata

Csutiné Schleer Erzsébet – Siklósi Gyula: Székesfehérvár teljes kül-, és belterülete, Kulturális Örökségvédelmi Hatástanulmány 2010

Demeter Zsófia – Gelencsér József – Lukács László: Palotavárosi emlékek. Székesfehérvár-Palotaváros története és néprajza. Az István Király Múzeum Közleményei A sorozat. 31., Székesfehérvár, 1990.

Demeter Zsófia – Gelencsér Ferenc: SZÉKESFEHÉRVÁR ANNO... Pillanatképek egy város életéből – A Fejér Megyei Múzeumegyesület Kiadványai 6. szám, Székesfehérvár 1990

Demeter Zsófia – Gelencsér Ferenc: ÖRVENDEZZ, KIRÁLYI VÁROS! Székesfehérvár Anno...2.- A Fejér Megyei Múzeumegyesület Kiadványai 8. szám, Székesfehérvár 2002

Demeter Zsófia: A DERÉK VÁROS Székesfehérvár Anno... 3. – A Szent István Király Múzeum Közleményei, B. sorozat 60. szám, Székesfehérvár, 2017

Demeter Zsófia: MEGPRÓBÁLTATÁSOK UTÁN: VÁROS- FEJLŐDÉS Székesfehérvár Anno ... 4. – A Szent István Király Múzeum Közleményei, B. sorozat 62. szám, Székesfehérvár, 2020

Demeter Zsófia: „Te megszólaltatod a követ” Ybl Miklós és szülővárosa. ALBA REGIA Annales Musei Stephani Regis 44. Székesfehérvár 2015.

Farkas Gábor: A Vadásztöltény-, Gyutacs-, és Fémárúgyár Rt. székesfehérvári üzeme az alapítástól az államosításig, 1939-1948. Fejér Megyei Levéltár Történeti Évkönyv 10., Székesfehérvár 1976

Farkas Gábor – Lajtai János: Székesfehérvár repuléstörténete I. A katonai légbázisok kialakítása, és azok szerepe 1916-1945 között. Magyar Veterán Repülők Egyesületének Fejér megyei Szervezete, Székesfehérvár, 1997.

Farkas Gábor – Szalay Károly: A Vasútvidék története – Székesfehérvár MJ. J. V. Önkormányzata, Székesfehérvár, 2006

Farkas Zoltán – Siklósi Gyula – Varga Imre: Királyok kútja, a Királykút – Székesfehérvár, 2014

Fejér Megyei Műszaki Élet c. folyóirat (előbb Székesfehérvári Műszaki Élet) IV-XII. évf. 1964-1975

Fehér Géza: Török miniatúrák – Magyar Helikon – Corvina, Budapest, 1975

Fejér Megye Történeti Évkönyv 22. Szerkesztette: dr. Farkas Gábor 1991

FEJÉR VÁRMEGYE, Magyar városok és vármegyék monográfiája XXII. kötet (szerk: Schneider Miklós – Juhász Viktor dr.) – Magyar Városok Monográfiája Kiadó-vállalat, Budapest, 1937

Fitz Jenő: Székesfehérvár – Panoráma Könyvkiadó, Debrecen 1980

Fitz Jenő – Császár László – Papp Imre: Székesfehérvár – Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1966

Gelencsér József – Lukács László: Fejér megye néprajza 1-3. köt. Az István Király Múzeum közleményei A. sorozat 25, 26, 30. Székesfehérvár, 1982, 1983, 1991.

Gergely Anna: A székesfehérvári és Fejér megyei zsidóság tragédiája (1938-1944). Vince Kiadó, 2003.

Gerle János: Hauszmann Alajos – Az Építészet Mesterei sorozat - Holnap Kiadó Kft, Budapest 2002

dr. Gerlényi László: A székesfehérvári Szent György Kórház története - Fejér Megyei Szent György Kórház, Székesfehérvár 1991

I. 3. Szakirodalom jegyzék

- Granasztói György: A középkori magyar város (Magyar História sorozat) – Gondolat Könyvkiadó, Bp.1980
- Halász Csilla-Örfi József-Viczián Zsófia: YBL ÖSSZES, Látóhatár Kiadó Bp. 2014.
- dr. Harsányi József: A Székesfehérvári Könnyűfémű történetének 50 éve 1941-1991, Szfvár, 1991
- Honty Katalin: A székesfehérvári Sörház és a Sörház-malom története – Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára, Székesfehérvár, 2013
- Honty Katalin: Az utolsó fehérvári serfőző – magánkiadás Székesfehérvár, 2014
- Hornyánszky Károly: A Fejér megyei kórház története. Tanulmányok és források Fejér megye történetéhez 9. FML kiadványa, Székesfehérvár, 1974.
- Jankó Annamária: Magyarország katonai felmérései 1763 – 1950 – Argumentum, Budapest, 2007
- Dr. Juhász Viktor (Albensis): A székesfehérvári szőlőhegy múltjából, Székesfehérvári Szemle 5. kötet (1935) 3-4. sz. – A Fejér Megyei és Székesfehérvári Múzeumegyesület kiadványa (szerkesztette: Marosi Arnold és Dormuth Árpád) Székesfehérvár, 1935
- Juhászné Viniczai Ágnes: Székesfehérvár útjai és hidjai – Székesfehérvár Útügyi Napok kiadványa 1997 (Útgazdálkodási és Koordinációs Igazgatóság, Fejér Megyei Állami Közútkezelő Kht támogatásával)
- Kállay István: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 18. Fehérvár regimentuma 1688-1849. A város mindennapjai. Székesfehérvár 1988.
- Károly János: Fejér vármegye története II. kötet Székesfehérvár, Székesfehérvár, 1898
- Kiss Erika Mária: Séta közben – magánkiadás 2010
- Kiss Lajos: Ötven éve történt – Volt egyszer egy ARÉV, Nagypari technológiával készült lakóépületek és jövőjük – prezentáció, ARÉV Baráti Kör Egyesület jubileumi szakmai konferencia, Székesfehérvár, 2016
- Kotsis Iván: Életrajzom (szerkesztette: Prakfalvi Endre) – A HAP Tervezőiroda Kft és a Magyar Építészeti Múzeum közös kiadása, Budapest, 2010
- Kolláth, Ágnes: Koronázóvárosból szandzsákközpont. Székesfehérvár a kora újkorban. In: Benkő, Elek; Orosz, Krisztina (szerk.): In medio regni Hungariae. Régészeti, művészettörténeti és történeti kutatások "az ország közepén". Budapest, 2015. 375-401.
- Kovács Eleonóra: A székesfehérvári evangélikus gyülekezet története. ACTA Közlemények II. Alba Civitas Történeti Alapítvány, Székesfehérvár, 2005.
- Kovács Eleonóra: Nevezetes fehérvári épületek - kézirat
- Kovács Eleonóra: Víziváros, Egy fehérvári városrész története Székesfehérvár - Megyei Jogú Város Levéltára Tarsoly Kiadó, Székesfehérvár – Budapest, 2013
- Kovács Péter – Szelényi Károly: A barokk Székesfehérvárott – Magyar Képek, Budapest / F. Szelényi Ház, Veszprém, 1992-93
- Lauschmann Gyula: Székesfehérvár története 895–1914. I-IV. kötet (2. javított kiadás) - Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára, Székesfehérvár, 1998
- Magony Imre: Székesfehérvár szobrai - Köztéri szobrok, emlékművek, kutak, épület-plasztikák, épületdíszítő elemek, emléktáblák - 2. javított bővített kiadás - MA Kiadó, Székesfehérvár, 2004
- Magyarország Műemlékei SZÉKESFEHÉRVÁR (szerkesztette: Entz Géza Antal) - OSIRIS Kiadó Budapest, 2009
- Molnár Tibor építész, volt városi főmérnök emlékei az 1910.-1980. évek Székesfehérvárára (1985. körül)
- Nagy Roland: Börgöndpuszta története I.-II. 1588-1996 – kézirat
- Négy nemzedék az ecetgyártás szolgálatában 1788–1938 – Karl József és fia jubileuma, Anno 1863 - Felelős kiadó: Karl Ernő 1938
- Palotavárosi írárok (szerkesztette: Demeter Zsófia) Az István Király Múzeum Közleményei B. sorozat 34. szám – Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága, Székesfehérvár, 1982
- Pákozdi – Száz magyar falu könyvesháza, megjelent a magyar állam millenniumára. Száz magyar falu könyvesháza KHT. Irta: Erdős Ferenc, Hári Gyula, Kelemen Krisztián (szerkesztette: Erdős Ferenc) elektronikus megjelenítés: NKÖEOK Szerkesztőség, 2007
- Prém József: Székes-fehérvári kiállítási kalauz. Bp, Hunyadi Mátyás Ny., 1879. 29.
- dr. Reich Szabina Gréta: Székesfehérvár városszerkezete, gazdasági fejlődése és anyagi kultúrája a kora Árpád-kortól a 16. századig, PhD-értekezés (kézirat). Pécsi Tudományegyetem. Pécs, 2020.
- Schéry Gábor: Évek, művek, alkotók – Ybl Miklós –díjasok és műveik 1953-94. ÉTK Budapest, 1995
- Siklósi Gyula: Adattár Székesfehérvár középkori és török kori építészetéről – Megyei Művelődési Központ, Székesfehérvár, 1990.
- Siklósi Gyula: Kara Murteza pasa tornya és a Szent Donát kápolna Székesfehérváron, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 3. kötet – Budapest 1991

I. 3. Szakirodalom jegyzék

Siklósi Gyula–Somogyfoki Bernadett: Székesfehérvár területi fejlődése, utcanévei - kézirat

Siklósi Gyula: Székesfehérvár – Palotai kapu (Szüret kapu, Alsóvárosi kapu, Rác kapu) Szent István Király Múzeum Közleményei A. sorozat 36. szám – Székesfehérvár, 1999

Siklósi Gyula: Székesfehérvári szent helyek 2. kötet A középkortól napjainkig – magánkiadás Székesfehérvár, 2015

Gyula Siklósi: Die mittelalterlichen Wehranlagen, Burg- und Stadtmauern von Székesfehérvár – VARIA ARCHAEOLOGICA HUNGARICA XII. – Archäologisches Institut der UAW, Budapest, 1999

Siklósi Gyula: A törökkori Székesfehérvár - a MH Összshaderónemi Parancsnokság Tudományos Tanács kiadványa, Székesfehérvár, 2013

Sudár Balázs: Dzsámik és mecsetek a hódolt Magyarországon. Budapest, 2014.

Sudár Balázs: Törökfürdők a hódoltságban. In: Történelmi Szemle XLIV. 3-4. sz. (2003) 213-263.

Sükösd Gézané Schuller Erzsébet: Felsőváros jussa, Székesfehérvár - Felsővárosrész múltja és szokásai az 1900-as évek közepéig – Alba Regia Táncegyüttes, Székesfehérvár, 2003

Székesfehérvári Könnyűfémű – Alcoa-Köfém Kft. 1941-2001 felelős szerkesztő: Horváth Tamás, Székesfehérvár, 2001

Szent István Törvényei – XII. századi kézirat az admonti kódexben (hasonmás kiadás) – Helikon Kiadó 1988

Török József – Legeza László: Székesfehérvár évezrede – Mikes Kiadó, Budapest 2000.

Varga Jenő: A székesfehérvári Öreghegy és a Donát-búcsú – Közművelődés Fejér megyében 1988/1-2. - Megyei Művelődési Központ, Székesfehérvár, 1988

Veress D. Csaba – Siklósi Gyula: Székesfehérvár, a királyok városa – Zrínyi Kiadó, Budapest 1990

Wathay Ferenc: Énekes Könyve – hasonmás kiadás – Magyar Helikon, Budapest, 1976

Ybl Ervin: Ybl Miklós. Képzőművészeti Alap kiadóvállalata Budapest, 1956,

Ybl Miklós építész 1814–1891. Szerk: Kemény Mária, Farbak Péter. Budapest, 1991. Hild-Ybl Alapítvány kiállítása a Budapesti Történelmi Múzeumban 1991. december – 1992. március, Kiadó: Hild – Ybl Alapítvány, Budapest 1991.

Ybl Miklós. Válogatta és szerkesztette: Gerle János és Maróty Kata. HOLNAP Kiadó Budapest, 2002. (Az építészet mestere sorozati)

Zákányi Imréné: A székesfehérvári Palotaváros múltja és jelene - Székesfehérvár M. J. V. Önkormányzata, Székesfehérvár, 2008

Zsoldos Attila – Thoroczkay Gábor – Kiss Gergely: Székesfehérvár története az Árpád-korban. Székesfehérvár, 2016.

TÉRKÉPI FORRÁSOK:

Magyar Országos Levéltár Térképtára, Budapest

Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Térképtár, Budapest

Kulturális Örökségvédelmi Hatástanulmány SZÉKESFEHÉRVÁR teljes kül-, és belterületére, 2010

Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára, Székesfehérvár

Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár

Dr. Siklósi Gyula magángyűjtése

I. 4. Fotók készítői

Fotók készítői:

CSUTINÉ SCHLEER ERZSÉBET

ÁCS MIKLÓS, CSUTI ANNA, CSUTI GERGELY, CSUTI MÁTYÁS, IGARI ANTAL, JÓZSA DÁVID PÁL, KOVÁCS KRISZTINA, MAHLER GYÖRGY, NÉMETH KITTY, NÉMETH LÁSZLÓ, RÁDL ZOLTÁN, REZSNYÁK PÉTER, SÁNDOROVITS LÁSZLÓ, SIKORSZKI ORSOLYA, SZIGETI GYULA, VÁCZI MÁRK

Akiknek köszönetet mondunk, hogy felhasználhattuk korábbi felvételeiket:

BORBÉLY BÉLA fotóművész

FÜLÖP ZOLTÁN építészmérnök

GELENCSÉR FERENC fotóművész

KISS LÁSZLÓ építőmérnök

VELLEDITS LAJOS festő-restaurátor művész

BÁCSKAI GERGELY újságíró-fotóriporter

SULYOK ROLAND panoráma video fotós

Külön köszönetünket fejezzük ki, hogy a hatástanulmányban felhasználhattuk

BERTÓK ISTVÁN fotográfus, blogger,

a rendszeresen megjelenő, és folyamatosan frissülő ÉRDEKES FEHÉRVÁR blogjában közreadott felvételeit (<https://erdekesfehervar.hu/>).

Egyéb felvételek készítőjét, vagy forrását a kötetekben, közvetlenül a képek közzlése mellett megneveztük.

Molnár Tibor felvétele 1932 körül (Szent István Király Múzeum fotótára)

I. 5. Köszönet

Köszönetünket fejezzük ki LANTAY ATTILA városi főépítésznek és SAGÁT ÁGNES főépítési munkatársainak, hogy készsleges adatszolgáltatásukkal, konzultációkkal, emberi hozzáállásukkal segítették munkánkat.

Köszönetünket fejezzük ki VASZKÓ ILDIKÓ, PESCHKA ZSUZSANNA örökségvédelmi felügyelőnek és LENCSES ZSUZSANNA régészeti felügyelőnek, hogy készsleges, hasznos tanácsaikkal segítették munkánkat.

Akiknek szintén köszönettel tartozunk, hogy kéziratok, archív fotók, térképek rendelkezésünkre bocsátásával, fotóik, légifelvételeik, rajzaik, tervük átadásával, adatokkal, információkkal, jótanáccsal, egyéb támogató gesztusokkal segítették a SZÉKESFEHÉRVÁR KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY 2021 megszületését:

DR. CSURGAI HORVÁTH JÓZSEF levéltáros, igazgató Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár,

DR. CZETZ BALÁZS főlevéltáros, igazgató, MNL Fejér Megyei Levéltár

DR. KOVÁCS ELEONÓRA főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár

BÁNYAI BALÁZS történész

IGARI ANTAL építészmérnök, megyei főépítész

DR. JANKÓ ANNAMÁRIA v. igazgató, Hadtörténeti Könyvtár és Térképtár (Hadtörténeti Intézet)

MÓZESSY GERGELY levéltáros, igazgató, Egyházmegyei Levéltár

DR. DEMETER ZSÓFIA történész, Szent István Király Múzeum

DR BICZÓ PIROSKA régész

DR. SZÜCSI FRIGYES régész

BRANCZEIZ ZSUZSANNA grafikus

BARTOS GYÖRGY művészettörténész

SMOHAY ANDRÁS művészettörténész, igazgató, Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum

JUHÁSNÉ VINICZAI ÁGNES közlekedési mérnök

POKLOSI PÉTER tanár, Székesfehérvári Városszépítő-, és Védő Egyesület elnöke

DR. TÓTH FERENC ügyvezető igazgató, Alba Ipari és Kereskedelmi Zóna

FONTÁNA ESZTER zenetörténész, a Fekete Sas Társaság elnöke

VONNÁK PÉTER ügyvezető igazgató, Creasmart KFT

KOVÁCS KRISZTINA építészmérnök

ÁCS MIKLÓS építészmérnök

NÉMETH LÁSZLÓ építészmérnök, Fejér Megyei Építész Kamara elnöke

VÁCZI MÁRK városkutató, történész, néprajzkutató

KÉSMÁRKY RITA restaurátor, Szent István Király Múzeum

LADÁNYI BEÁTA adattáros, Szent István Király Múzeum

VELLEDITS LAJOS festő-restaurátor művész

PÁNDI KAMILLNÉ, a Karl-család tagja

KEGYE GYŐZŐ egykori IKARUSZ Gyár minőségügyi főmérnöke

JÓZSA DÁVID PÁL magyar világbajnok vitorlázórepülő

KÁMÁN BÉLA építőmérnök

KISS LAJOS ARÉV Baráti Kör elnöke

SZENDRŐI PÉTER ny. építésvezető, ARÉV

REZSNYÁK PÉTER és REZSNYÁKNÉ SZABÓ KRISZTINA, feketehegyi lakosok

Hálával adózunk a 2010 évi Kulturális Örökségvédelmi Hatástanulmány régészeti munkarész készítőjének, a néhány éve eltávozott DR. SIKLÓSI GYULA régészprofesszor (1949 - 2017) emlékének.

A szerzők

II. Összesített örökségvédelmi vizsgálat

II. 1. Székesfehérvár történeti leírása

- 1.1. 11-12. század – a királyi székváros kialakulása
- 1.2. Székesfehérvár fénykora, a 12. – 13. század
- 1.3. A középkori Fehérvár külvárosai, kísérőfalvai
- 1.4. Fehérvár a késő középkorban
- 1.5. A török hódoltság 145 éve
- 1.6. Újjáépítés a barokk korban
- 1.7. A reformkortól a kiegyezésig
- 1.8. A vasútépítés a XIX. század utolsó harmadában
- 1.9. Székesfehérvár „ipari forradalma” és a filoxéra
- 1.10. A legendás 1930-as évek
- 1.11. A nagyipar betelepítése a 20. század derekán
- 1.12. A szocializmus évtizedei
- 1.13. A közelmúlt

II. 1. Székesfehérvár történeti leírása

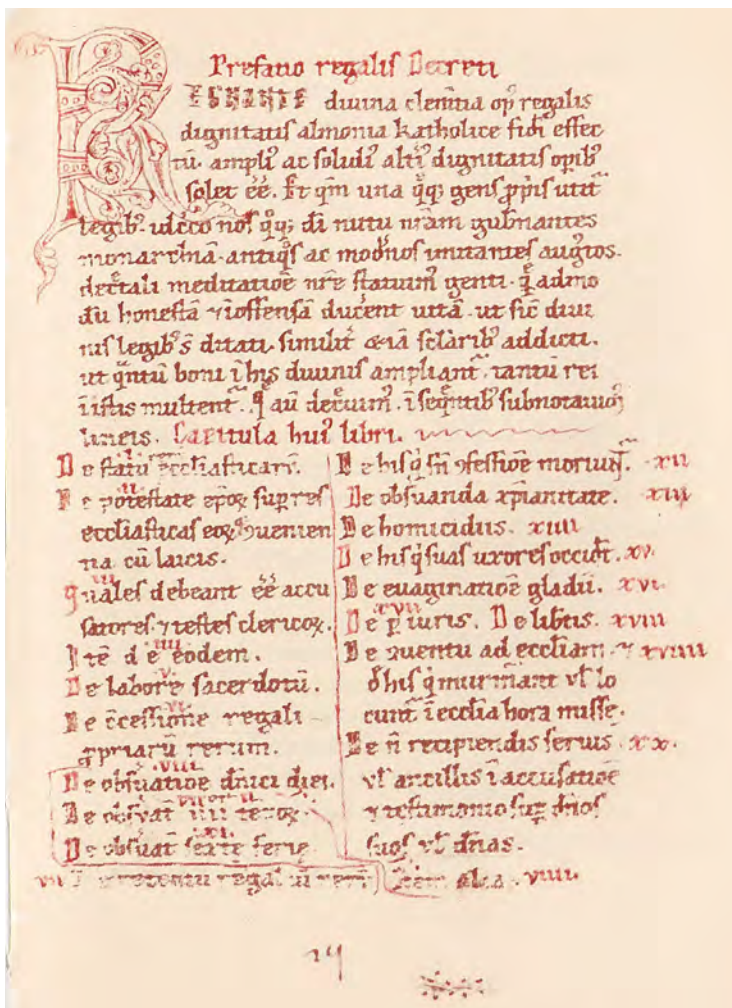
1.1 11-12. SZÁZAD – A KIRÁLYI SZÉKVÁROS KIALAKULÁSA

A Bakony és Vértes hegységeinek, valamint a Mezőföld lefolyástalan síkságának találkozásánál a természet szélesen elterülő mocsárvilágot teremtett. Székesfehérvárt e mocsárvilágból kiemelkedő földnyelveken építették ki.

A belváros területén több történelmi korszak embere élt. Régészeti leletek igazolják, hogy a fehérvári városközpont a neolitikumtól kezdődően a magyar honfoglalásig szinte folyamatosan lakott volt. A város határain belül több honfoglaláskori temetőt, illetve temetőhöz tartozó sírokat tettek ismertté a régészeti kutatások. A mocsarak által védett terület megfelelő erősségként szolgált az Árpád-nemzetség számára is. Az egyik szárazulaton kialakult korabeli város legkorábbi települési egysége a térség legmagasabb pontján jött létre, ahol kutatások szerint a királyi várrá kiépített fejedelmi központ helyezkedett el (*Castrum*).

A kutatók egy része Székesfehérvár kezdetét Géza fejedelem korára teszi, de jelentősebb központtá I. (Szent) István uralkodása alatt válhatott, melyet a királyi vár tövében fekvő Szűz Mária-prépostság 1018 körüli alapítása jelez. A város első említése a veszprémi püspökség 1009. évi határleíró oklevelében szerepel, mely alapján ispánsági központtal kell számolni Szent István uralkodásától kezdve, amely fokozatosan királyi székhely jelleget öltött.

A kora Árpád-kori városfal pontos vonala még nem tisztázott, de ezen belül állhatott a Szentföldre vezető út mentén emelt prépostsági épületegyüttes és templom, valamint a hozzá tartozó település is. Ezek a kora középkori településrészek az egykori *Theatrum Civitatis* (mai Városház tér) körül helyezkedtek el.

Az őseink által a szigetvilág védelmében létrehozott királyi székváros úthálózata, és hídjai révén az európai vérkeringésbe is bekapcsolódott. A Bizánci Birodalom és a Német-római Császárság közé ékelődött magyarság földjén jelentős volt a kereskedelemi és a hadi átmenő forgalom Róma – Kijev, illetve Bizánc – Nyugat-Európa között, mely Fehérváron is áthaladt. A 11. század végén meginduló kereszties hadjáratok és a szentföldi zarándoklatok fellendítették a kereskedelmet.

Szent István Törvényeinek XII. századi kézírata az Admonti kódexben, 1. lap

Forrás:
(hasonmás kiadás) Helikon Kiadó, az 1935-ben Lantos Adolf által közreadott hasonmás kiadás alapján

II. 1. Székesfehérvár történeti leírása

1.2 SZÉKESFEHÉRVÁR FÉNYKORA, A 12–13. SZÁZAD

Székesfehérvár a magyar állam megszervezése során kiemelkedő szerepet kapott. Szent István király 1018-ban Fehérvár várát már „királyi székvárosának” nevezi, ahol építtetni kezdte „királyi kápolnáját”, a Nagyboldogasszonyhoz felszentelt királyi bazilikát, amely kora Európájának egyik leghatalmasabb épülete volt. A török hódoltság idején bekövetkezett pusztulásáig koronázások, királyi temetkezések színhelye volt, és ezen kívül országgyűléseknek, országnagyok tanácskozásának, királyok hadba vonulásának és hazatérésének adott otthont. Az impozáns templombelső biztosított méltó keretet a fényes királyi esküvőkhöz. A bazilikában állott a trónus – a „királyság széke” –, ez alapján változott a város neve *Alba Civitas*ról *Alba Regiavá*. Itt őrizték az Árpád-korban a koronázási jelvényeket, a királyi kincstárat, a királyi hosszmértek etalonját, az ereklyekincseket és egyben országos levéltárként is működött.

A megnövekvő királyi székvárosban az első erődítésrendszer kiépítéséhez fontos felvonóhidakat is kellett építeni a kaputornyokhoz, a várost körülölelő mocsár csak így tölthette be aktív védelmi szerepét. A korai királyi várnak két kapuja volt, a Palotai kapu (mai Liszt Ferenc utca Piac téri torkolata) és a Budai kapu (mai Országzászló téren a Bástya utca torkolata közelében).

Székesfehérvár az Árpád-házi királyok idején az 1200-as évekig, a nemzetközi úthálózat kereskedelmi szerepének meglétéig az ország fővárosaként élte fénykorát és egyre nagyobb mértékben urbanizálódó település képét mutatta a források alapján. A mór földrajztudós al-Idriszi (1154) ezt írja Székesfehérvárról: „... szép, pompás, sok épülettel, erős fallal. Népes vásárokat, ipart, pezsögőkereskedelmet és számos intézményt találni benne...”

A XIII. század derekán a tatárjárás megakasztotta a város dinamikus fejlődését, bár Fehérvár várát nem tudták elfoglalni. A hadi események miatt lehetetlenné vált a nemzetközi kereskedelmi és jeruzsálemi útvonalak használata.

A belvárost (*Castrum Albense*) körülölelő erődítésrendszer teljes kiépülésére, megerősítésére a 13. század második felében kerülhetett sor. Az erődítés nyomvonalát máig megőrizte a város utcarendje.

III. Béla nagy pecsétje

A király trónon ülő alakja, fején lilios nyílt koronával, jobbában lilios kormánypálcával, baljában országalmával. Körirata + BELA DEI GRACIA [GEV] SE REGIS FILIVS HVNGARIE DALMACIE CRHOACIE RAME [REX.] A király alakja mellett jobbról és balról ellenpecsét nyomai. Egyetlen példánya az országos levéltárban.

Rajzolta Mühlbeck Károly

Forrás:

OSZK Digitális Képtár DKA-006335

II. 1. Székesfehérvár történeti leírása

1.3 A KÖZÉPKORI FEHÉRVÁR KÜLVÁROSAI, KÍSÉRŐFALVAI

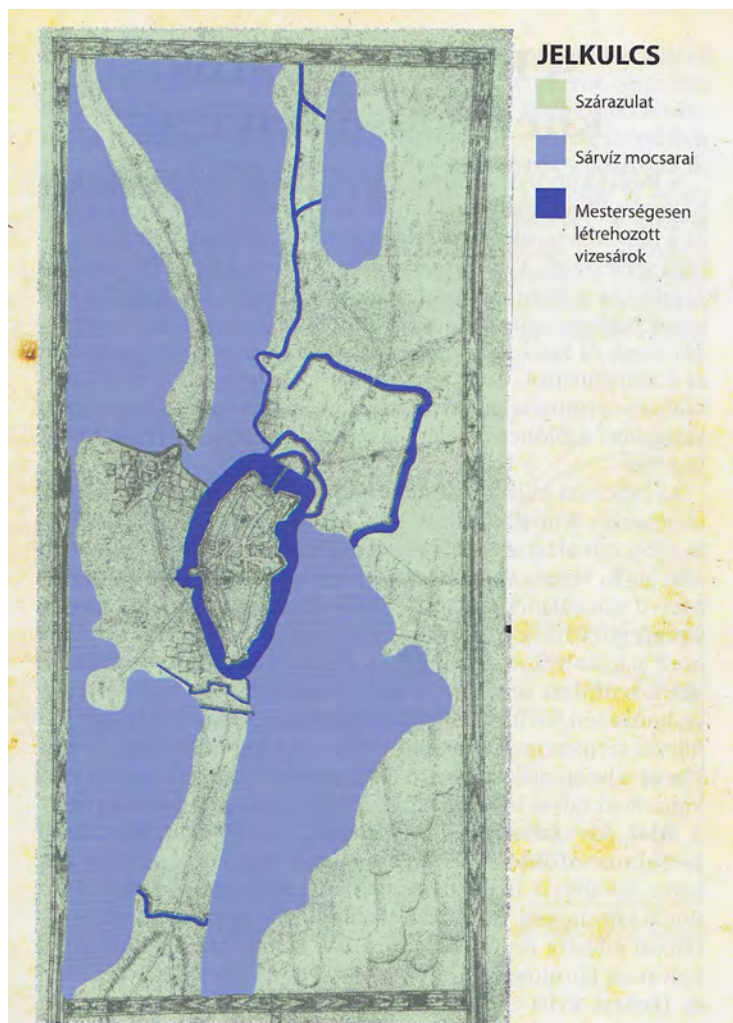
A 13–14. században a városfalon kívül legkorábban létrejött önálló települési egységnek a Budai külváros – *Civitas Exterior/Suburbium* – tekinthető, amelyet a Szent Miklós-prépostság alapítása (1215 előtt) és a latinok megtelepedése (11. század 2. fele) támaszt alá. A középkori belvárost körben védő várároktól északra helyezkedett el, határait nyugat és dél felől még a mocsárvilág határolta, ám észak és kelet felől már várárokkal, sáncokkal védték. A középkori utcahálózata nem ismert, de a régészeti kutatások több templomot, kolostort, kórházat, iskolát jeleznek a területén. Ebben a külvárosban futott össze a győri és a budai útvonal.

A nyugati szárazulaton létrejött külváros, az *Insula/Sziget* a középkori Fehérvárnak a legnagyobb erődített részét képezte, területét a mai Palotavárossal azonosíthatjuk. Területén több települési egység helyezkedett el, a legkorábbi a délnyugati részén a mocsárba nyúló félszigeten a johannita kolostor épületegyüttese (12. század második fele) lehetett. Településszerkezet tekintetében Fehérvárhoz tartozott a közelében kialakult, a johanniták birtokában levő Szentkirályföldre falu is. Az Árpád-kor végén jött létre a nyugati szárazulat északi részén a *Nova Civitas*.

A belvárostól délre Ingovány (*Uzun külváros*) a mai Széchenyi út két oldalán, a Vörösmarty tértől a Csikvári út torkolatáig terjedt. Ezt az egyutcás külvárost később (1664) Evlia Cselebi, a híres török utazó is megemlíti „hosszú külvárosként”, mely „... *Battyán várába vezető hídnál nagy külváros vagyon. Folyó mentén, mély mocsárban fekvő, szép és népes hely...*”.

Nova Villa az Árpád-kor végén alakult ki és az új kutatási eredmények alapján *Novaj* (Kisfalud) legnyugatabb részén feküdt.

A kutatások a középkori királyi város körül települések halmozásának nyomait tárták fel. Ilyen kísérfalu lehetett a Sóstó északi részén Salamonföldre, a Széchenyi út mentén Battyán, a város déli határában Csabja, a Maroshegy területén Győri és Dús, a Mátra – Fáttra utcák környékén Sárszabadi, a Szárazréten Szentgyörgy, a város nyugati kapujában Bial falu és földvéra, északabbra Celény, a város keleti felében Novaj/Kisfalud és Csala, az agárdi határ közelében Börgönd és az M7-es autópálya közelében Ürömegyháza.

2. A mocsárba nyúló, elkeskenyedő szárazulaton fekvő középkori Fehérvár városrészei (La Vergne városlaprajzának részlete 1689)

Siklói Gyula: Székesfehérvári
szent helyek 2. kötet

A középkortól napjainkig –
Székesfehérvár, 2015. 15. o.

II. 1. Székesfehérvár történeti leírása

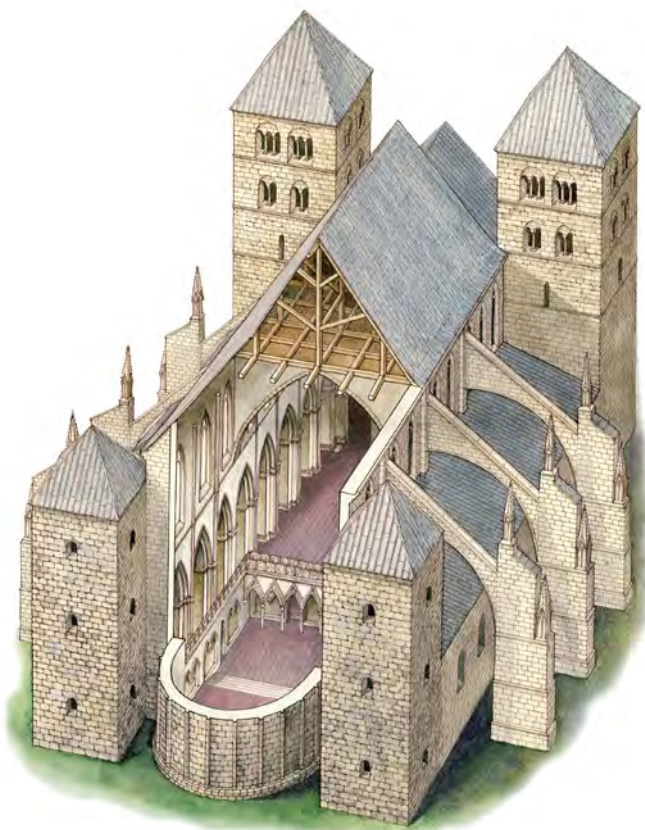
1.4 FEHÉRVÁR A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN

Az 1250-es évektől a királyi székhely Budára költözött, az lett az ország útjainak csomópontja. A királyi koronázó és temetkezőhely viszont a középkor végéig Fehérváron maradt, sőt e téren igazi jelentőségét éppen az Árpád-ház kihalása után érte el. IV. Béla király még a 13. század derekán védelmi okokból szinte új várost épített. A tervszerű városépítés a városfal, új királyi vár és palota építésével egy időben megkezdte a régi királyi vár lebontását. Helyén új utcahálózat épült, falaira polgárházak épültek. A város főterétől kiinduló, a falak övében belüli utcarendszer szerkezetében és egyes részeiben is fennmaradt. A védműrendszerét feltételezhetően Zsigmond király uralkodása idején tovább erősítették. A 15. század belvárosának és külvárosainak összesen hat kapuja volt, melyekhez a várakok felett átívelő 30–40 méter hosszú hidak tartoztak. A leghosszabb, mintegy 100 méter hosszú hidat a külső Palotai kapun kívül folytatódó keskeny földnyelv (sziget) végén építették. A szabályozatlan Sárvíz és Gaja folyók fahídjainak építése komoly mérnöki tudást igényelt, és fenntartásuk jelentős feladat volt.

Székesfehérvár a középkor folyamán pazar, népes események, királyi esküvők és királyi, főúri temetkezések helyszíne volt. 48 alkalommal hívtak össze itt „törvénylátó napokat”, királyi heptipiacai voltak, majd a késő Árpád-kortól – megszerezve a vásárjogot – itt tartották az ország legfontosabb vásárát augusztus 20-án. A késő középkori város szerkezete, utcahálózata, épületállománya, ellátottsága, népességének kulturáltsága megfelelt ezeknek a kihívásoknak.

Fehérvár topográfiájának következő fejlődési korszaka Hunyadi Mátyás uralkodásának idejére tehető. Az *Alba Regiat* övező erődítésrendszeren a király parancsára zajlottak átalakítások. A halálát követően a város fejlődése lelassult valamint számos ostrom érte. Habsburg Miksa 1490-ben zsoldosseregével támadt a településre, mely nem tudta visszaverni a rohamot. 1491 júniusában Kinizsi Pál és Geréb Péter foglalta vissza a várost. Kiseb erődítési munkálatokat végeztek ebben az időszakban.

Az 1530-as évekre tehető a belváros északnyugati és déli rondellájának emelése, valamint a Palotai kapu barbakánjának felépülése is. Fehérvár középkori korszakának az 1543. évi török foglalás vetett véget.

Szűz Mária-prépostság temploma, 14. század, rekonstrukció

Készítette: Branczeiz Zsuzsanna

Forrás:

A székesfehérvári királyi bazilika
A Szűz Mária-prépostság és temploma/
Középkori romkert

Szerző, grafikus: Branczeiz Zsuzsanna
Székesfehérvári Turisztikai Közhasznú
Nonprofit Kft., 2011.

II. 1. Székesfehérvár történeti leírása

1.5 A TÖRÖK HÓDOLTSÁG 145 ÉVE

Majd 53 évvel később, hazánk nagy tragédiájának részeként, 1543-ban a török sereg elfoglalta Székesfehérvárt és másfél évszázadig uralta. A város helyzete alapjaiban megváltozott, török kézre kerülve a hajdani királyi központból egyszerű határvár lett. A magyarok egy része a városban maradt, a lakosság másik része kicserélődött. Az új telepesek török és délszláv katonák, kereskedők voltak. Az oszmán közigazgatási központ és az itt állomásozó katonaság igénye török építmények sorát hozta létre: fürdők, mecsetek, kutak, derviskolostorok épültek, részben a meglévő épületek átépítésével. Ezek nagy részét az utókor már csak írott forrásokból ismeri.

1601-ben keresztény hadak visszafoglalták a várost és lázasan elkezdődött erődítésrendszerének modernizálása, majd 1602-től 1688-ig ismét visszaállott a török uralom és ennek építkezései jellemezték a kort. A végvári ostromok, főként a 15 éves háború következményeként az északi és déli külváros teljesen elnéptelenedett. Elpusztult házainak, templomainak köveit építőanyagként hordták el. A város 1601. évi rövid visszafoglalása során súlyos károkat szenvedett, ekkor pusztult el a királyi palota és robbant fel a törökök által – szultáni rendelettel – fegyver-, és lőporraktárnak használt koronázó bazilika jelentős része is. Az ostromok során a Budai külváros és a déli külváros teljesen elnéptelenedett. Az egykori belvárosból és a nyugati külvárosból viszont egységes település lett. A várról és a városról a történeti alaprajzok mellett egyedülálló forrás ebből az időből Wathay Ferenc várkapitány históriás énekeskönyve. A védművek megerősítése során áthelyezték a Régi Budai kaput, hozzá új hidat építettek, felvonóhíddal. Ekkor vált főutcává a belváros mai Fő utcája. Az 1600-as években a törökök katonai célokra alakították át a Budai külvárost. A johannita lovagok házában derviskolostort építettek. A nyugati külvárosban a szerb, illetve bosnyák lakosság száma megnőtt, a 17. századi városábrázolásokon már Rácvárosnak említik.

Evlia Cselebi török utazó 1664-ben az Öreg-hegyen kétezer szőlőskertről számol be, amelyekben nyári lakok vannak és két óratornyot is leír.

Wathay Ferenc énekeskönyve I.

Második ének:

Ének: Az vitézek kardjainak
Rajz: Fehérvár eleste
(Wathay vízfestménye)

Forrás:

hasonmás kiadás, Magyar Helikon, Budapest, 1976

„Írtam az fölyöl meglírtl
fekete toronban való nyomorult rabságomban,
Bőjtelő hóban, 1605.
esztendőben.”

II. 1. Székesfehérvár történeti leírása

1.6 ÚJJÁÉPÍTÉS A BAROKK KORBAN

1686-ban tűzvészben elpusztult a nyugati külváros és a belváros egy része. A keresztény hadak Fehérvárt az 1688. évi visszavétel előtt két évig blokád alatt tartották, így a város tovább pusztult. A várat a törökök harc nélkül engedték át.

Székesfehérvár a királyi bazilika, a templomok, kincsek, kódexek, oklevelek elpusztulásával korábbi szerepét elvesztette. A talpra állás igen lassan következett be. Bár 1689-ben a Bécs utasítására megerősítették a várat – ehhez hordták el a város középkori templomainak köveit –, 1702-ben a kamarilla elrendelte a magyarországi várak lerombolását.

Az egész városképet meghatározó változás az 1780-as évek végén kezdődött a mocsarak lecsapolásával és a várfal megnyitásával. Az utakat, töltéseket, hidakat királyi parancsra rendbe hozták, elsősorban a katonaság ellátása számára. Megindult a várost átszelő nagyszabású csatornaépítés. Az úthálózat változása új városrészek kialakulásával is összefüggött. A mocsarak lecsapolásával váltak beépíthetővé a korábbi használhatatlan, vizes területek.

Fehérváron is először a szerzetesek telepedtek le, akik egészségügyi szolgálatot, tanítást vállalva segítették az élet megszervezését.

A belváros a középkori utcák változatlan nyomvonalán alakult át. Az akkor még német vezetésű és szellemiségű városban az új épületeket osztrák, dél-német és svájci mesterek építették. A középkorú épületek helyén, vagy átalakításával barokk, rokokó és copf stílusú polgárházakat emeltek. A rohamosan fejlődő városban az új alkotásokkal egyidejűleg a középkor emlékeinek felszámolása is végbement. Történelmi jelentőségű esemény volt, hogy Mária Terézia 1777-ben püspöki székhellyé tette Székesfehérvárt. A nagyszabású egyházi építkezések – templomok, rendházak, paloták – ma is meghatározók a városképben.

A 18. század elején a mai Felsőváros fejlődött a legdinamikusabban a korábbi Budai külváros földsáncán és árkein kívül, falusias jelleggel terjeszkedve. Csaknem kihalt népessége a betelepített német parasztcsaládokkal gyarapodott.

Székesfehérvár a törökök kiverése előtt; metszet – készítette: Somody, 1825

Forrás: Wüstinger József (1781–1835) Székesfehérvár várostérképéről 1826., fejléc részlete

II. 1. Székesfehérvár történeti leírása

1.7 A REFORMKORTÓL A KIEGYEZÉSIG

Fehérváron a 19. század elejétől, bár a polgárság jelentős része még nem beszélte kifogástalanul a magyar nyelvet, mégis büszkék voltak a város ősi hagyományaira. A reformkori változások tükröződése az építészetben a dús barokkot felváltó higgadt klasszicizmus lett. Az új stílus legelső megnyilvánulásai Fehérváron is megtalálhatók, mint a Megyeháza és az egykori Schmidegg palota, melyek a kor neves építész, Pollack Mihály nevéhez köthetők.

Székesfehérvár első teljes telekkönyvi felmérésére az Udvari Kamara rendelete értelmében került sor. Wüstinger József földmérő ennek során elkészítette Székesfehérvár bel- és külterületének telekkönyvtétét és 1826-ban térképi ábrázolását. A térképen jól láthatók a 18. századi városrajzok óta bekövetkezett úthálózati változások, az új városrészek, hidak, sorompók, vámházak helyei.

A mai széles, négysávos utak helyén akkoriban még szabadon csordogáló csatornák és mellettük csak igen keskeny utak voltak. A sűrűn lakott városmagot körülvevő csatornarendszer ekkor még a belváros szennyvíz-levezetőjeként is szolgált. A városi Szépítő Bizottság az 1830-as években rendszeresen véleményezte az új utcák kialakítását, és a város terjeszkedése kapcsán a sorompók áthelyezését és a csatornázásokat. Központi kérdés volt az útépítés terén az évszázados elmaradások pótlása.

A század elején alig két évtized alatt épült ki a belvárostól keletre az új városrész, a Viziváros a korábbi mocsaras területen, a Budai útra merőleges, mértani utcaszerkezettel. Az utak építésére országos útalapot hoztak létre és kezdetét vette a közutak rendszeres fenntartása is.

Ekkor kezdődött el a Felsővárossá lett egykori Budai külváros hatalmas vásárterének fokozatos beépítése. Az 1860-as években egy másik nagy építész, a fehérvári születésű Ybl Miklós tette le névjegyét a sorra épülő belvárosi polgárházakon. Az ő közvetlen tervezői részvétele egyelőre csak részben bizonyított, de hatása a kor fehérvári építészeire kétségtelen. Az ő szellemében épült ki romantikus stílusban északon a Zichy-ligeti házsor egy része és délen a Vörösmarty tér.

Székesfehérvár, mesterlevél, 1820 ismeretlen alkotó

Forrás:
Városi Levéltár
és Kutatóintézet,
Székesfehérvár

II. 1. Székesfehérvár történeti leírása

1.8 A VASÚTÉPÍTÉS A XIX. SZÁZAD UTOLSÓ HARMADÁBAN

Székesfehérvár városszerkezetének több évszázados történetében semmi nem generált még akkora változást, mint a vasút megépítése. A városban elsőként a „Déli Vasút” építkezett: 1861-ben indult meg a forgalom a Budapest–Székesfehérvár–Nagykanizsa-vonalon. Ezt megelőzte a Székesfehérvár–Komárom vasútvonal 1860-ban történt átadása, ezzel a szárnyvonalal csatlakozott a város a Budapest–Bécs vonalhoz. 1872-ben elkészült a Veszprém–Celldömölk vasútvonal, és 1896-ban a börgöndi vasútvonal építésével a város a Budapest–Dombóvár fővonalhoz csatlakozott. 1898-ban a helyi igények gazdasági vasútként létrehozták a Székesfehérvár–Bicske vonalat.

A vasút megjelenése Székesfehérváron is befolyásolta a város fejlődését, iparosítását, az emberek életét és a tájkép alakulását, sőt még a hadviselést is. Tömegesen vonzotta a munkaerőt a környező falvakból, szükség is volt a munkáskézre. Új parcellázások történtek munkáslakások, negyedek építése céljából. A dualista kori fejlődés során a város lélekszáma és belterülete minden korábbit meghaladó mértékben növekedett. Fehérvár településszerkezetében egy új, a természeti adottságoktól független, mérnöki kitűzőtt, derékszögben kereszteződő utcahálózatra épülő forma, a lakófunkciójú „telep” is megjelent.

A városfejlődés újabb szakasza 1885-ben az Aszalvölgyi árok új medrének megépülése, majd befedése során a Vasútvidék alközpont kialakítása volt, melynek szervező erejét maga a vasútállomás jelentette. A „vaspálya” egyben elvágtá az északra fekvő városrészek és a délre nyúló Váralja kapcsolatát.

A Viziváros lett a 19. század végének városiasan beépített keleti külvárosa, melynek fő tengelye, a Budai út jelentős szervező erőt képviselt: ennek mentén épültek a nagy katonai beruházások és hadi szociális intézmények, az Erzsébet liget alatt elkezdődött a megyei kórház pavilonjainak építése is. A teljes hosszában felépült vasúti pályaudvar határt szabott a Viziváros további déli irányú terjeszkedésének.

Székesfehérvári
vasútállomás
Korabeli képeslap

Forrás:
vasutallomasok.hu

II. 1. Székesfehérvár történeti leírása

1.9 SZÉKESFEHÉRVÁR „IPARI FORRADALMA” ÉS A FILOXÉRA

A 19. század végén a régi Fehérvár egyik legfontosabb útvonala, a Buda felől érkező Királysor déli oldalán fekvő majorság területén létesültek a város ellátását biztosító telephelyek, a villanygyár, a gázugyár és a vízmű. 1873-ban bevezették a gázvilágítást, amelyet a századfordulón a villanyvilágítás váltott fel. Az új század első évtizedére elkészültek a vízmű és a vízvezeték hálózat tervei is, amelyek a város utcaszabályozásával egy időben 1913-ban valósultak meg.

A város déli külterületén a 20. század elején több katonai repülőtér létesült. Először a Sóstói (később Táci) reptér kezdte meg működését, ami a hadügyi kormányzat döntésére 1921-től végleg a magyar repülés ipari központjává vált, majd 1930-ban légibázissá bővült. Ezidőtájt kezdte meg működését egy kis műhely a Sóstó és a kanizsai vasút között, a háborúból megmaradt repülőgépek javítására. 1926 után a javítások mellett kis sorozatokban saját tervezésű motoros és nagy teljesítményű vitorlázó repülőgépeket gyártottak.

Fehérvár kései „ipari forradalma” egyben népességrobbanást is okozott a 20. század első évtizedeiben. Ez a periódus hozta létre Fehérvár újkori kétszáz éves fejlődésének harmadik településtörténeti rétegét.

Még az 1870-es években súlyos csapás érte a belvárostól keletre magasodó Szőlőhegyet, melynek története az Árpád-korig nyúlik vissza. Ide is elért az országos filoxérajárvány, szinte megsemmisült a közel egy évezredes szőlőkultúra. Felfedezték viszont, hogy homokos talajban nem él meg a kártevő rovar. Ezért szőlőtelepítés céljából nagy területeket parcelláztak a város távolabbi tájain: a Maroshegyen, Szárazréten, a Fekete-hegyen és az Őrhalmi szőlőkben is. A kezdeményezés sikerrel járt. Kezdetben bérlőként, majd tulajdonossá válva eredményes szőlőgazdálkodást, bortermelést folytattak, és idővel, a tiltott kintlakás ellenére is benépesültek e területek. Ezek az új „szőlőhegyek” lettek a csírái a mai Székesfehérvár nagy léptekkel fejlődő, fiatalos kertvárosi városrészeinek.

WM – FOKKER C.V.D. Repülőgépek a város felett; Székesfehérvár 1935 légifelvétel

Forrás: FORTEPAN/ Erky Nagy Tibor, képszám: 26493

II. 1. Székesfehérvár történeti leírása

1.10 A LEGENDÁS 1930-AS ÉVEK

Székesfehérváron 1931–41 között, Csitáry G. Emil polgármester kimagasló jelentőségű tevékenysége évtizedében tervszerű és nagyszabású városfejlesztés kezdődött, ekkor a mai városképet is meghatározó beruházások valósultak meg.

A lakosság száma az előző nyolcvan évhez képest több mint megháromszorozódott, és az akkoriban beinduló, jelentős nagyipari fejlesztések további növekedést vetítettek előre. Ezért a város legfontosabb feladata új lakórészek tervszerű kiépítése volt. A 30-as éveket nagy utépítési láz jellemezte. Mindezt megelőzte a város nyíltvízű árkinak, csatornáinak befedése, beboltozása. A belvárost övező nyílt kanális, a régi várárok felett alakult ki a város egyik legszebb utcája, a Várkörút, az ide dülő kertek értékes házhellyé válásával, bérházak, villák céljára. A vasútállomás és a város közötti kapcsolatot oldotta meg a Prohászka Ottokár út megnyitása. Ennek mentén zártosuló, többemeletes beépítést írtak elő. A több évszázados hagyományú felsővárosi vásártér területét is fokozatosan „belakta” a város, új építési telkek, park, közintézmények céljára.

Számos ponton (Almássy-telep, Felsőváros, Oncsa-házak, alsóvárosi Vasutaskertek, Tátra-Mátra utcák) osztottak telkeket munkáslakások céljára.

Különös hangsúlyt fektettek a modern, összehangolt városkép megteremtésének fontosságára. Merész bontások árán ekkor került sor az Országzászló tér, a Bartók Béla tér, a Hősök tere kialakítására, a Városháza épülettömbjének átépítésére és a kor jeles beruházásaként a városi strandfürdő megvalósítására. Szép városképet eredményező parkosítások, utcafásítások zajlottak és számos köztéri alkotást avattak fel. Sok iskola épült ez idő tájt, a belvárosban és a külső városrészekben is. E városképet meghatározó feladatok tervezésére neves fővárosi és tehetséges helyi építészeket, művészeket kértek fel.

Csitáry polgármester és a Városi Mérnöki Hivatal munkatársai kiemelkedő szerepet játszottak az országos hírű 1938-as ünnepi Szent István-émlékév építészeti előkészületeiben és megszervezésében.

Fehérvár 1935-ben a székesegyház tornyából
Kilátás a toronyból nyugat felé

Forrás:
Szent István Király
Múzeum fotógyűjteménye,
Székesfehérvár

MOLNÁR TIBOR (1904–1990) építészmérnök, fehérvári városi mérnök, majd városi főmérnök 1935-ben felmászott Székesfehérvár legmagasabb pontjára, a székesegyház harangtornyába és körbefotózta szeretett városát.

II. 1. Székesfehérvár történeti leírása

1.11 A NAGYIPAR BETELEPÍTÉSE A 20. SZÁZAD DEREKÁN

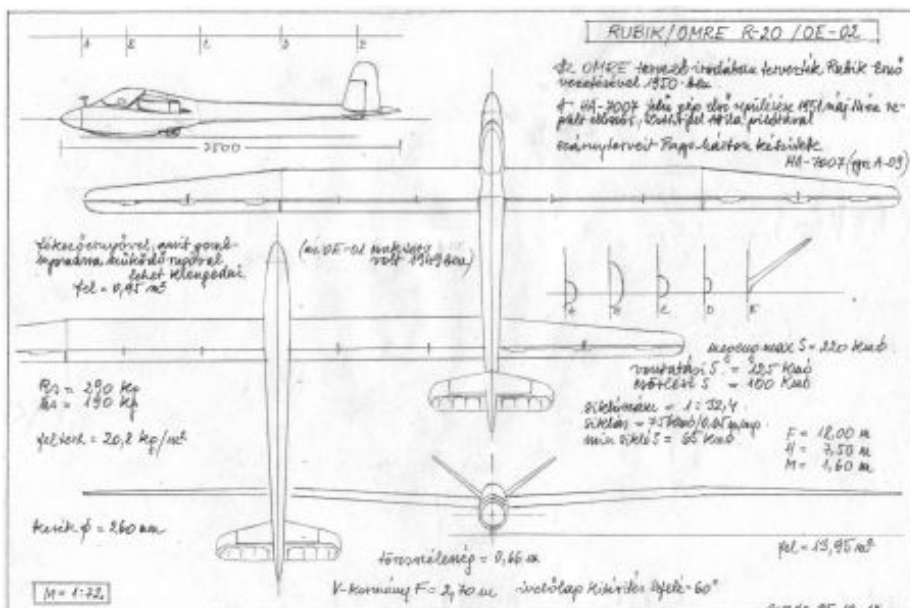
Csitáry polgármester koncepciójának egyik lényeges eleme volt a nagyipar fejlesztése. Elsősorban azért, hogy el tudja tartani a város népességét. Fehérvár az 1930-as évek infrastrukturális fejlesztéseinek következtében vált képessé a nagyipar fogadására. Az új hadiipari beruházások hatására megoldódott a ellátatlanok ügye. Újabb beköltöző tömegek találtak itt megélhetést és lakást is.

A nagyipari beruházások a második világháborút előkészítő győri hadiipari program keretében valósultak meg. A három új nagyüzemet hadászati szempontból a város eltérő pontjaira, messze a külterületre telepítették, Sóstón az első világháború alatt letelepített, a repüléssel összefüggő hadi objektumokat – polgárinak álcázva – tovább fejlesztették 1926 után a javítások mellett kis sorozatokban saját tervezésű motoros és nagy teljesítményű vitorlázó repülőgépeket gyártottak. Ebből lett később a világviszonylatban is hatalmas IKARUSZ autóbuszgyár. A Sóstói repteret légi bázissá (Táci reptér) bővítették. 1936-ban a Magyar Királyi Légierő vadászrepülő századainak Börgöndre telepítésével a déli külterület határán határában kiképző repülőteret épített.

1941-ben a részben német érdekeltségű Magyar Bauxitbánya Rt. a Budai út közelségében, az András gyepen alumíniumgyárat létesített. 1944-ben mint Székesfehérvári Könnyűfémmű, már 500 alkalmazottat foglalkoztatott.

A hadianyagot termelő Vadásztölténygyárat (ma VIDEOTON) álcázás érdekében helyezték el a Pestis-pincék mögötti felhagyott agyagbányába, A telepítéskor az öreghegyi pincerendszert óvóhelyként vették figyelembe.

A Danuvia Fegyver- és Lószergyár Rt. üzeme ugyancsak a háborús felkészülés jegyében létesült a város nyugati szélén, a Szárazréten. Később, mint a SZIM Köszörűgépgyára folytatta tevékenységét. Székesfehérvár a II. világháború alatt sokat szenvedett, ipari üzemeit is súlyos károk érték. Negyedszázad múlva, a 70-80-as években az ország tíz legnagyobb vállalata közül három fehérvári volt, az IKARUSZ, a KÖFÉM és a VIDEOTON.

KOMA vitprlázógép - id. RUBIK ERNŐ repülőgép terve

Rubik Ernő (1910–1997) Kossuth díjas gépész-, és repülőmérnök, pilóta a legismertebb magyar repülőgép-tervező, 1951-ben a Székesfehérvári Motorjavító Állami Vállalathoz (az IKARUSZ elődje) helyezték, mint szerelde vezető-helyettest. Később műszaki osztályvezető, végül pedig főtechnológus volt 1955-ig.

II. 1. Székesfehérvár történeti leírása

1.12 A SZOCIALIZMUS ÉVTIZEDEI

Székesfehérvár a II. világháború alatt rendkívül sokat szenvedett. a háború után népessége 40 ezer alá süllyedt. Az első békeévek a romok eltakarításával és az élet folytatásához szükséges, legfontosabb helyreállításokkal teltek el. Bár a városrekonstrukciós munka már 1950–52-ben elkezdődött, az új városrendezési tervek azonban csak viszonylag későn, a 60-as években került sor.

A nagyvárosi fejlesztés a környező régiókból beáramló emberek tömegeinek letelepítését tűzte ki célul. Elmaradt a város és környékének együttes fejlesztése. A külvárosok egy részét építési tilalommal szinte halálra ítélték. Így történt ez a polgári Viziváros és a kisvárosi-iparos városrész, Palotaváros esetében, ahol a későbbi szanálás végül szándékosan lepusztulni hagyott városnegyedeket söpört el. A Felsőváros és az Öreghegy fejlesztését is tiltották. A falusias beépítésű Felsőváros szanálását is tervbe vették, de arra már nem kerül sor. A Belvárostól keletre részleges, attól nyugatra teljes szanálással nagytömegű többszintes lakóépületek és alközpontok létrehozását tervezték. Ezek meg is valósultak, a többszázéves hagyományú, történelmi külvárosok leradírozása árán.

1966-ban a történelmi Belvárost műemléki jelentőségű területté (MJT) nyilvánították. Nem sokkal ezután született a döntés a házgyári lakótelepek szoros gyűrűjének megépítéséről. Megjelentek az új építési technológiák, blokkos, házgyári, csúszózsalsus. A Viziváros lakótelepei jobbra 1964–79 között épültek, a város nyugati felén 1980 – 90 között Ekkor valósult meg 3 ütemben a Lenin lakótelep (ma Palotaváros). Ezzel „bezárult a kör”. A kor jelentős településszerkezeti változtatásának számít a Belváros és Palotaváros között húzódó Piac tér hosszú átmenő útszakaszának 8 sávra történt kiszélesítése is.

Az elmúlt évezred utolsó 25 évében valósult meg Székesfehérváron a történelem folyamán szervesen kialakult településszerkezet jelentős megváltoztatása és a hagyományos településkép, városarculat gyökeres, szinte brutális átalakulása.

Székesfehérvár,
Palotaváros
légifelvétel 2008

Készítette:
Remetei Zoltán,
Faragó Ferenc
FOTO-GRAF Fotográfiai
és Grafikai Stúdió

SZÉKESFEHÉRVÁR

FOTÓ:
REMETEI ZOLTÁN

II. 1. Székesfehérvár történeti leírása

1.13 A KÖZELMÚLT

Az évezred utolsó évtizedének kezdetén megtörtént alapvető politikai, társadalmi változások rendkívül váratlan változásokat idéztek elő a város fejlődésében is. 1991. június 19-én hagyta el Magyarországot az utolsó szovjet katona, ezzel véget ért a szovjet hadsereg 1944 óta tartó „ideiglenes” magyarországi tartózkodása, Magyarország visszanyerte függetlenségét. A szinte minden korszakban katonaváros Székesfehérvár 19. századi, míves architektúrájú laktanyái is „felszabadultak”, újrahaznosításuk – egyes esetekben bontásuk – bonyolult tárgyalásosorozat eredményeként válhatott valóra.

Néhány év alatt megtörtént az állami, városi tulajdonban lévő bérlakások gyors privatizációja, kedvező vételi lehetőséget kínálva az addigi bérlőknek, ugyanakkor meghatározva ezzel a belvárosi műemléki épületek sorsának alakulását is. A város által kidolgozott, a homlokzatfelújítást elősegítő, pénzügyi konstrukció segítségével megszépült utcaképben számos értékes, régi ház majd harminc év elteltével is reménytelen, méltatlan állapotban dermed. Ki tudja meddig?

Az ezredforduló éveiben a panelházak szürkeségét felváltotta a színes, nemegyszer tarka mintázatos óriásfalak látványa. Az utólagos hőszigeteléssel, ablakcserével és gépészeti korszerűsítéssel járó országos akcióban Székesfehérvár az első helyen jeleskedett. A kertés városrészekben ezalatt divatba jött az összevont, nagy telkeken megvalósítható, elegáns, lakóparki társas életforma.

A jobbára külföldi tulajdonú multi cégek, üzletláncok óriásáruházai és a nagy hagyományú élelmiszerpiacot is befogadó, közkedvelt belvárosi pláza megjelenése a kiskereskedelmet néhány év alatt alaposan háttérbe szorította. A változás elsősorban a Történelmi Belváros kis üzleteinek jellegében, minőségében és utcáinak hangulatában fejtett ki látványos hatást.

Az utóbbi húsz évben számos útfelújítás, –átalakítás, –korszerűsítés és parkolóépítés valósult meg, a fehérvári autósok hozzászokhattak a körforgalmakhoz is. A belvárosi utcákat ellepő parkoló autók mennyiségének enyhítésére még nem sikerült meglelni a hatékony gyógyírt. A belváros keleti határát jelentő, beszédes nevű Várkörút sajátos arculatot kapott az úttest közepén vezetett, műemléki környezetben nem szokványos, ún. gabionfallal. A komoly nagyberuházás, a külterületen átvezetett, már régóta időszerű nyugati elkerülő út jelentősen lerövidítette időben a Székesfehérvár – Veszprém távolságot.

Székesfehérvár és az Alba Ipari Zóna

Székesfehérváron 1997 óta az ipari, vállalalkozási infrastruktúra kialakítása kiemelt cél, ennek eredménye a város körül az ipari parkok és övezetek most is fejlődő gyűrűje. drónfelvétel 2015, Creasmart Kft, Székesfehérvár

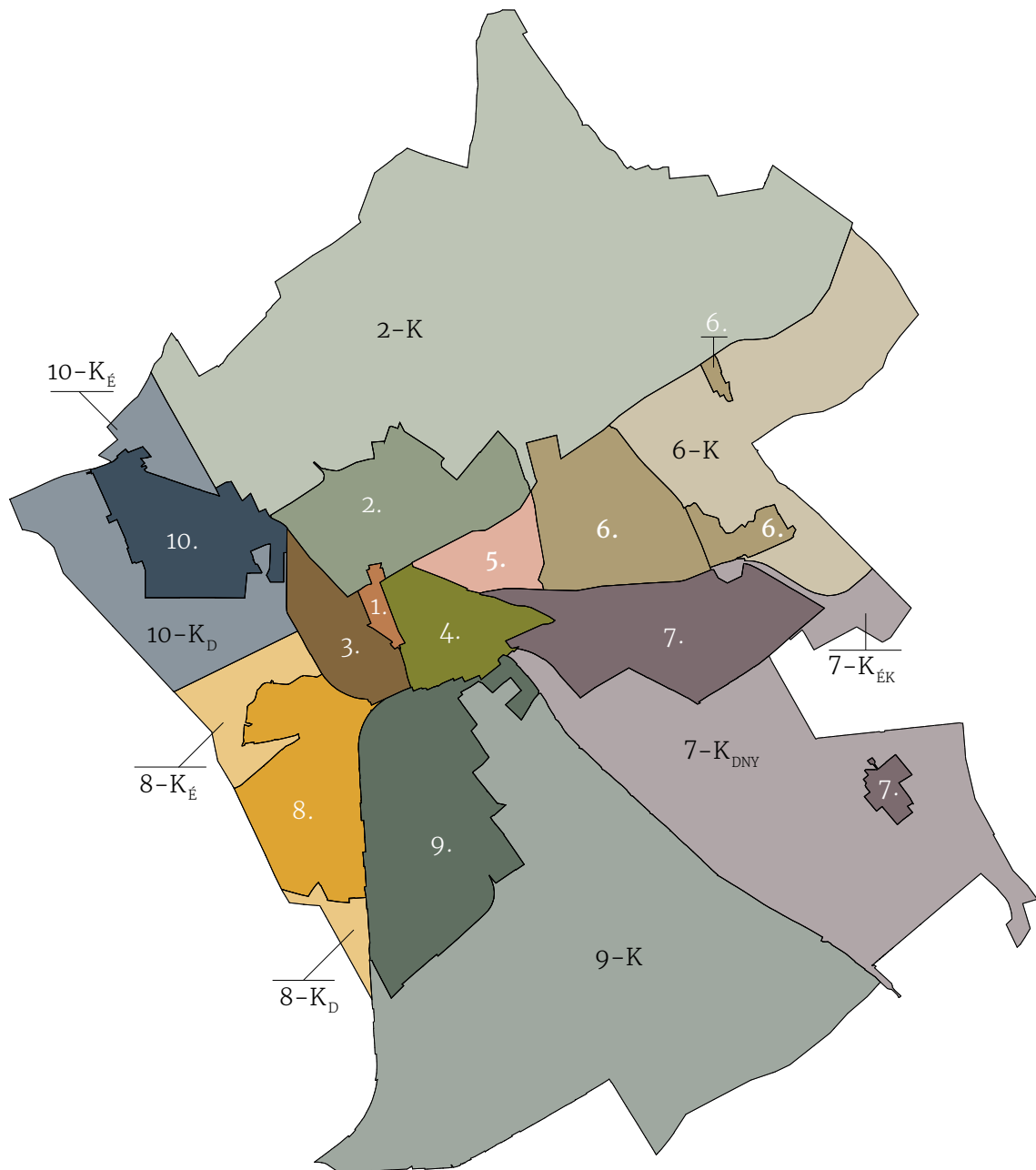
II. 2. Székesfehérvár bel- és külterülete, közigazgatási határai

SZÉKESFEHÉRVÁR KÖZIGAZGATÁSI HATÁRAI
a jelzéstől az óramutató járása szerint:

Iszkaszentgyörgy
Moha
Sárkeresztes
Zámoly
Pátka
Pákozd
Aba
Tác
Szabadbattyán
Sárszentmihály
Csór

II. 3. Városrészek felosztása

SZÉKESFEHÉRVÁR VÁROSRESZEINEK FELOSZTÁSA

1. TÖRTÉNELMI BELVÁROS
2. FELSŐVÁROS és külterülete
3. PALOTAVÁROS
4. VIZIVÁROS
5. VEZÉR-, ÉS ÍRÓ UTCÁK
6. ÖREGHEGY, KISFALUD, CSALA és külterülete
7. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete
8. MAROSHEGY és külterülete
9. SÓSTÓ-ALSÓVÁROS-VÁRALJA és külterülete
10. SZÁRAZRÉT-FEKETEHEGY és külterülete

JELENTÉS

Székesfehérvár, szálláshely létesítése 020136/6 hrsz.

előzetes régészeti dokumentáció

elkészítése során végzett

Terepbejárás

eredményeiről

VÁRKAPITÁNYSÁG
NONPROFIT ZRT.

2020

II. 4. Régészeti örökség felmérése – terepbejárással

Székesfehérvár, Vadászklub

Terepbejárás

Szöveges ismertetés

A Székesfehérvár, szálláshely létesítése 020136/6 hrsz. projekthez kapcsolódó előzetes régészeti dokumentáció készítése során terepbejárást végeztünk, a beruházás által érintett ~3,72 ha kiterjedésű területen.

A terepbejárás nem tartozik az engedélyköteles feltárások körébe.

A fejlesztési terület terepbejárását 2020. szeptember 8-án és 22-én végeztük el. A fejlesztési terület bizonyos részein fedettség (beépített, illetve elkerített területek) miatt nem lehetett a felszíni vizsgálatokat elvégezni. A fejlesztési terület többi részén a felszíni vizsgálatokat korlátozott körülmények (fedettség: gyepek, gazos legelő) mellett tudtuk elvégezni.

A 49407. sz. lelőhelyeken korlátozott megfigyelési viszonyok mellett tudunk felszíni leletanyagot gyűjteni. Ennek eredményeként pontosítottuk a régészeti lelőhely kiterjedését, mely északkeleti irányba jelentősen nőtt.

A terepbejárás során összesen 1 zacskó kerámialeletet gyűjtöttünk.

A leletanyag, az elsődleges feldolgozás után, a Szent István Király Múzeum gyűjteményébe kerül végleges befogadásra.

Gergőz Rebeka
Feltárásvezető régész

Várkapitányság Integrált Területfejlesztési
Központ Nonprofit Zrt.

II. 4. Régészeti örökség felmérése – terepbejárással

Székesfehérvár – Sós-Ér-dűlő (49407. Inya)

Régészeti terepbejárás

Lelőhely-bejelentő adatlap

A leelőhely azonosító adatai

Megye, város, település neve, kerület, utca, házszám: Fejér megye, Székesfehérvár külterület, 020136/6 hrsz.

A leelőhely nyilvántartási azonosító száma: 49407

A leelőhely neve: Székesfehérvár – Sós-Ér-dűlő

A leelőhely pontos helye

A mellékelt térkép(vetület) fajtája: EOVS

A térképlap száma: 54-232

EOVS koordináták: X=212182, Y=607976

Földrajzi leírás: A leelőhely Székesfehérvár É-ÉK-i határában, a Pátkai-víztorozó DK-i oldalán a Sós-Ér-dűlőn található

A leelőhelyen talált régészeti jelenségek jellege és kora:

Jelleg
telepnyom (felszíni)

Kor
bronzkor,
római kor,
középkor

A leelőhely állapota

A terület használatára vonatkozó információ: részben ló, juh és kecske karámok, legelők, részben gyepes kert

A jelenlegi használat veszélyezteti a leelőhelyet / A jelenlegi használat nem veszélyezteti a leelőhelyet

A leelőhelyen végzett régészeti tevékenység:

Tevékenység
Terepbejárás

Feltárás vezetője
GergácZ Rebecka

Javaslat a leelőhely további kutatására: geofizikai felmérés, próbafeltárás

A leleteket befogadó múzeum: Szent István Király Múzeum

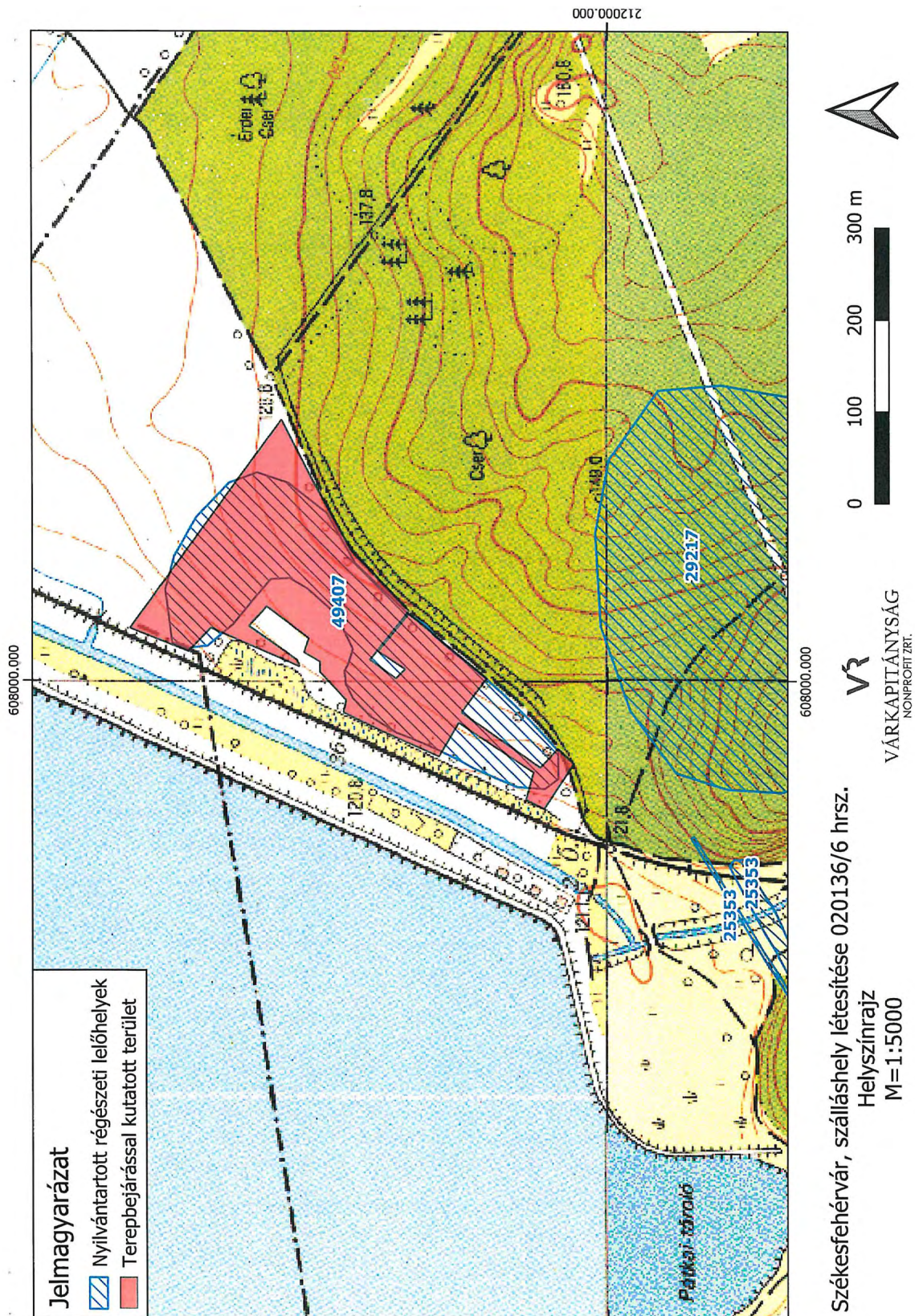
A bejelentő neve, címe: GergácZ Rebecka, Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt., 1013 Bp., Ybl Miklós tér 6.

Megjegyzés: Javasoljuk a leelőhely kiterjedésének mellékelt helyszínrajz szerinti módosítását és a korábbi leelőhelypoligon archiválását.

A bejelentés kelte: 2020. 09. 23.

Melléletek: Szöveges ismertetés; helyszínrajz (EOVS rendszerben készült térkép); vektoros állomány

II. 4. Régészeti örökség felmérése – terepbejárással

**SZÉKESFEHÉRVÁR, KÜLTERÜLET
020311/4, 6, 7, 8, 17 HRSZ.
020260/4 HRSZ.**

**JELENTÉS
2021**

**SZENT
ISTVÁN
KIRÁLY
MÚZEUM**

II. 4. Régészeti örökség felmérése – terepbejárással

JELENTÉS

Székesfehérvár, külterület, 020311/4, 6,7, 8, 17. hrsz.; 020260/4. hrsz-ú ingatlanokon végzett terepbejárásról

Lelőhely azonosító: -

Ügyiratszám: **FE-08/ÉPÍT/134/2021**

Székesfehérvár, külterület, 020311/4, 6,7, 8, 17; 020260/4 hrsz-ú ingatlanokon Székesfehérvár Város hatástanulmányához szükséges terepbejárás elvégzésre került 2021. január 15-én.

A RÉGÉSZETI MEGFIGYELÉS MENETÉNEK LEÍRÁSA ÉS EREDMÉNYE:

Székesfehérvár Város hatástanulmányának elkészítéséhez az alábbi ingatlanokon végeztünk műszeres leletfelderítéssel egybekötött terepbejárást, mert a hivatalos nyilvántartásban leelőhelyet nem jelölnek:

1. Külterület, 020311/4, 6, 8, 17 hrsz. A fekete, agyagos, felszántott területen elvértve találtunk újkori kerámialeletet, a felszínen megtelepedésre, temetkezésekre utaló nyomok nem kerültek elő. A fémkeresővel kizárólag második világháborús lőszeret hoztunk felszínre. A felsorolt ingatlanokat a mezőgazdasági területből kereskedelmi, szolgáltató gazdasági területbe történő átsorolásuk miatt vizsgáltuk át.

2. Külterület, 020260/4 hrsz. Az Alba Ipari Zóna területén kijelölt véderdő általános gazdasági területbe történő átsorolása indokoltá tette az ingatlan vizsgálatát. A vasútvonaltól nyugatra fekvő területet felszántották, a fekete agyagos talajban régészeti objektumra utaló nyom vagy lelet nem került elő. A terület középső részén egy 10x10 méteres részen törtköves részt figyeltünk meg, rajtuk kevés habarccsal. A környezetében nem találtunk leletet, mely esetlegesen utalna a törmelék korára, illetve arra, hogy régészeti jelenséggel van-e dolgunk.

Összeségében negatívnak bizonyultak a terepbejárások, régészeti leelőhelyet nem azonosítottunk.

Székesfehérvár, 2021. január 20.

Reich Szabina
régész

II. 4. Régészeti örökség felmérése – terepbejárással

A 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 2. melléklet szerint

LELŐHELY-BEJELENTŐ ADATLAP

1. A lelőhely azonosító adatai
  - 1.1. Megye, város, település neve, kerület utca, házszám:
Fejér megye, Székesfehérvár, külterület
  - 1.2. Nyilvántartási azonosító száma: -
  2. A lelőhely neve(i): -
  3. A lelőhely pontos helye: (a melléklet térképen berajzolva)
  - 3.1. A mellékelt térkép(vetület) fajtája: **EOV**
  - 3.2. A térképlap száma: **54-412, 54-413**
és a térképről leolvasott koordináták: **X: 201824 Y: 609401**
X: 205957 Y: 608168
  - 3.3. A lelőhely védésére vagy védettségének megszüntetésére vonatkozó javaslat esetén területének középponti EOV koordinátái: -
  - 3.4. Helyrajzi szám(ok), ha rendelkezésre áll: **020260/4, 020311/4, 6-8, 17.**
  - 3.5. Földrajzi leírás: -
4. A lelőhelyen talált régészeti jelenségek adatai:

Jellege	Kora
-	-
5. A lelőhely tudományos jelentősége: szakmai
6. A lelőhely állapota
  - 6.1. A terület használatára vonatkozó információ: közművesítés
  - 6.2. A régészeti lelőhely veszélyeztetettsége: közművesítés által bolygatott
  - 6.3. Információ arra vonatkozóan, hogy a 6.1. pont szerinti használat veszélyezteti-e a lelőhelyet: nem
7. A lelőhely ismertsége:
8. A lelőhelyen végzett régészeti tevékenység

év	tevékenység	név	megjegyzés
2021	terepbejárás	Reich Szabina	
9. Javaslat a lelőhely további kutatására: -
10. Védőövezet kijelölésének szükségessége: -
11. A leleteket fogadó múzeum: Szent István Király Múzeum, 8000 Székesfehérvár, Fő utca 6.
12. A bejelentő neve, címe:
Reich Szabina, Szent István Király Múzeum, 8000 Székesfehérvár, Fő utca 6.
13. Megjegyzés:
14. A bejelentés kelte: **2021.01.20.**

II. 4. Régészeti örökség felmérése – terepbejárással

NAPLÓ

2021. január 15. (hétfő)

Munkaidő: 9.00–12.00

Időjárás: hideg, szeles

Jelenlévő: 2 régész, 1 régésztechnikus, 1 régészeti felügyelő

A Székesfehérvár–Börgöndpuszta felé vezető bekötőút jobb oldalán fekvő szántóterületen nem volt vegetáció, őszi szántást kapott. A terepbejárás során kizárólag néhány újkori kerámi-aleletet találtunk, régészeti objektumra utaló nyom nem került elő. A talaj fekete agyagos, elvétve sárga agyagsávokkal.

A 7. sz. főúttól délre fekvő részen, a sínektől nyugatra fekvő szántóterület jól járható volt, friss szántás kapott. A fekete agyagos földből nem került elő lelet. A középső részében egy kb. 10x10 méteres részen törtköveket figyeltünk meg, melyeken kevés habarcsmaradvány volt. Keltező leletet nem találtunk, ezért nem lehet eldönteni, hogy régészeti objektumhoz köthetők-e a töredékek.

Mindkét ingatlanon fémkeresőt is használtunk, kizárólag 20. századi anyagot hoztunk felszínre.

Régészeti lelőhelyre utaló nyom egyik területen sem került elő.

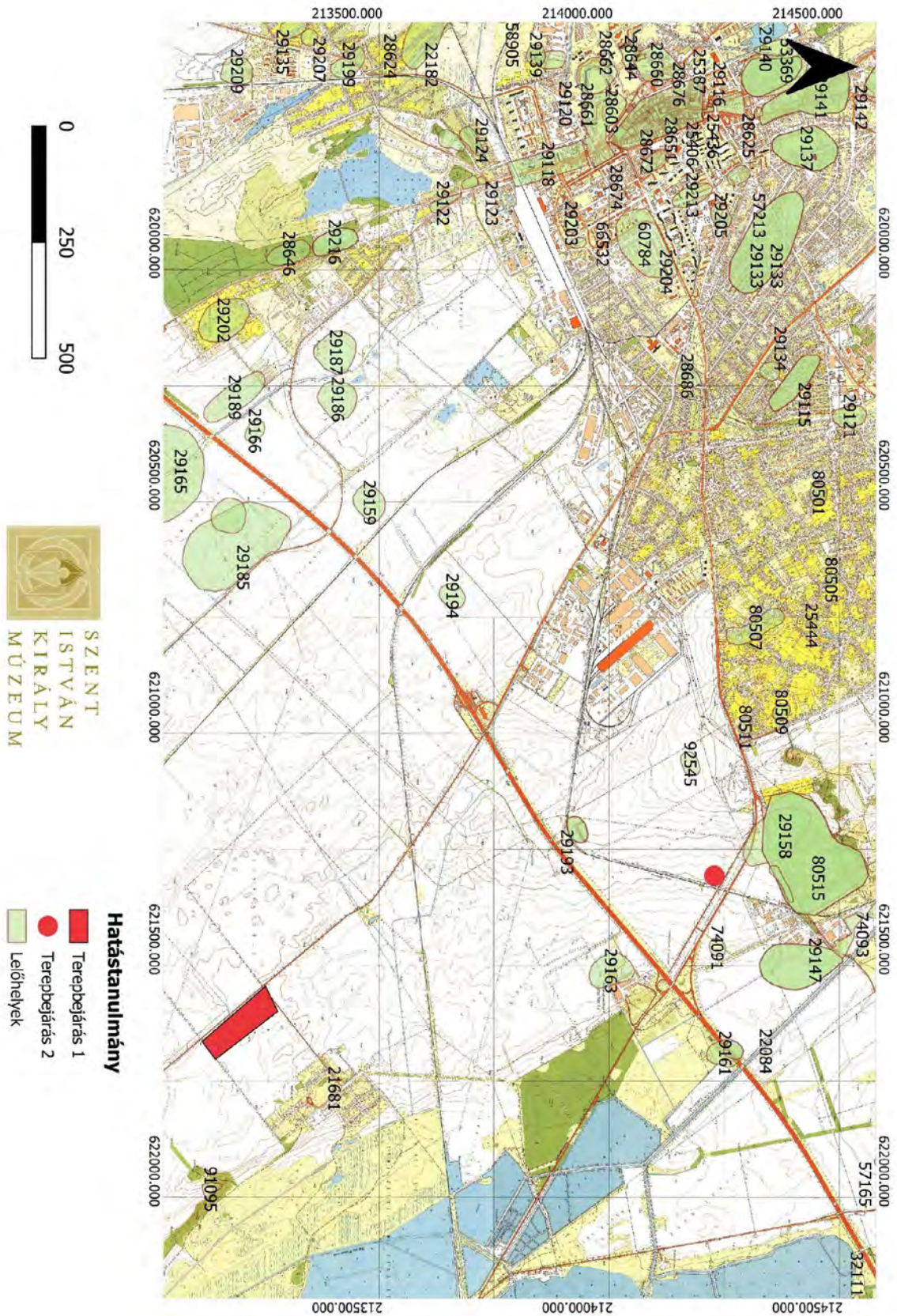
II. 4. Régészeti örökség felmérése – terepbejárással

II. 4. Régészeti örökség felmérése – terepbejárással

II. 4. Régészeti örökség felmérése – terepbejárással

II. 5. Székesfehérvár védett örökségi értékei

Bizonyára közzismert, hogy Székesfehérvár a régészeti és az épített örökségi értékek tekintetében rendkívül gazdag. Ez az imponáló mérték térben és időben is kiterjed, azaz nem csupán a barokk – klasszicista – eklektikus történelmi belvárosra és közvetlen környezetére szorítkozik, mint ahogyan azt a mai átlagos köztudat számon tartja.

A mai Belváros kiépülése a középkori városszerkezetre alapozva a 18. század elején kezdődött. Egyre több sikeres régészeti feltárás során szerezhettünk bizonyosságot a hajdani királyi székhely építészetéről. A török utáni barokk Fehérvárt elsősorban az egyházi épületek és néhány főúri palota őrizték meg. A klasszicista építészet is jeles alkotásokat hagyott az utókorra. Az eklektika térhódítása és a szecesszió páratlan megnyilvánulásai után az 1930-as évek tudatos fejlesztései hoztak karakteres új szintet a történelmi szövetben. A város legtöbb nyilvántartott műemléke a Belvárosban található, maga a terület is Műemléki Jelentőségű Terület védelem alatt áll.

A belvárosiasodás és a külvárosiasodás – a modern városfejlődés összefüggő folyamatai – a 19. századi Fehérváron is párhuzamosan mentek végbe. A várfalak fokozatos lebontásával a Belváros a vár környékére és a főútvonalakra terjeszkedett ki. Az első világháborút követő korszakban a lakosság növekménye már a Belvároson kívül jelent meg.

A történelmi Belváros területén meglévő épületállomány részletes feldolgozása – országos viszonylatban is példaértékű módon – már korábban megtörtént (Belváros Részletes Rehabilitációs Rendezési Terve, 1986–1990 FMTI, Schulz István építész vezetésével), azonban továbbra is található olyan értékes objektumok, elemek, melyek az eddiginél lényegesen nagyobb figyelmet, hatékonyabb védelmet, méltóbb hasznosítást és szakszerűbb törődést érdemelnének.

A történelmi Belvárost nyugatról a kora középkori eredetű Palotaváros, kelet felől a „fiatalabb” Viziváros vette közre. Ezeknek az egykori külvárosoknak több évszázadon át kialakult történelmi szövetét, a városfejlődés ősi hagyományokon alapuló életterét az 1970–80-as években központi politikai döntés következtében csaknem teljesen megsemmisítették. Helyükön hatalmas panelházas lakótelepek létesültek, ezzel – városaink között szinte egyedülálló módon – fojtogató, zárt gyűrűt képezve a történelmi belváros körül. Ez két-három évtized alatt végbement brutális beavatkozás sokkal több változást hozott Székesfehérvár épített szövetében, mint ezt megelőzően bármelyik hádjárat, háború, megszállás vagy történelmi tragédia. Ennek a néhány évnek és máig ható, visszafordíthatatlan, végzetes következményeinek városépítészeti, társadalmi és szociológiai feldolgozása, tárgyilagos értékelése a mai napig nem történt meg.

A mai, nagy kiterjedésű, egykor virágzó Felsőváros valójában különböző építészeti korszakok változatos, tragédiáktól nem mentes láncolatának nyomait viseli. A városmagtól délre eső középkori külvárosok, eltűnt falvak helyén kialakult Alsóváros és Váralja mai épületállománya szintén tükrözi az elmúlt századok területi fejlődését és a gazdasági jellegű, feltartóztatlan átalakulást is, amely intenzív folyamatként ma is tetten érhető.

Székesfehérvár egykori reprezentatív üdülőterülete, a Sóstó, páratlan természeti értékeivel és településszerkezeti szerepében volt jelentős. Virágkora Schmözl Leopold bádogosmester 1820-as évekbeli kezdeményezésétől a II. világháborúig tartott, bár a vízfelület elmosárasodása már a 20. század elején, a városi szennyvíz idevezetésével elkezdődött.

Székesfehérvár kertés városrészei közül kiemelt figyelmet érdemel a városszéli Öreghegy és történelmileg hozzátartozó Ráchegegy, amelyeknek kialakulása szőlőhegyként közel egyidős a műemléki Belvárossal, és úgy régészeti, mint építészettörténeti szempontból ma még felfedezetlen területnek számítanak. Az utóbbi fél évszázadban hatalmas változáson mentek át,

II. 5. Székesfehérvár védett örökségi értékei

az Öreghegy mára Székesfehérvár előkelő Rózsadombjaként rögzült a köztudatban. A széleken nyomokban fellelhetők még a 19.-20. századfordulós polgári villaépítészeti maradványai is: Az 1870-es években országosan pusztító filoxerajárvány következtében a szőlőkultúra idővel a város távolabbi, homokos talajú részeire helyeződött át.

Maroshegy, Sóstó, később Szárazrét, Feketehegy és az Órhalmi szőlők ennek az áttelepülésnek köszönhetik fokozatos benépesülésüket. Kezdetben a magaslatokon, homokhátságon kibontakozó szőlőtermesztés, majd a tiltott, ám kényszerű „kintlakások” egyszerű kunyhói, présházai, parasztházai jelentek meg. E kezdeményekből jöttek létre a falusias beépítésű utcák, majd idővel már a későbbi polgárisodó átalakulás is nyomon követhető. Örökségi értéknek minősülnek ennek a százéves folyamatnak az épített emlékei, a fejlődési folyamatot tükröző utcaképek, házsorok, lakóházak, középületek.

A nagyvárosi fejlődésében meghatározó szerepet töltött be az 1860-as években a vasút megjelenése. A fehérvári vasútállomás a hozzá kapcsolódó javítóbazissal országos jelentőséggel bírt. Vonzerejével a város déli irányú terjeszkedését, további városrészek, munkáskerületek, intézményi negyedek fokozatos kiépülését is gerjesztette.

Az 1870-es évektől kiépült városi közművesítés telephelyei egykoron még külvárosi majorok területén létesültek, mára viszont már a tágabban értelmezett belváros, a Viziváros szerves részét jelentik. Az egykori műhelyek, csarnokok és a malom Székesfehérvár építészeti és ipartörténeti örökségében páratlan színfoltot jelentenek.

Az 1920-as évektől a város különleges hadiipari beruházások helyszínévé vált. Az országos jelentőségűvé kibővített repülőterek, műszaki bázis, repülőgépjavító-, és gyártó üzem, Székesfehérvárt a magyar repüléstörténet rendkívül jelentős helyszínévé avatták. A II. világháború ezeket az építményeket megkímélte. 1923-ban a maroshegyi Bika-sziget vizenyős talaján postai majd hadászati fejlesztésként létesült a rádiótelep, melyet évtizedeken át a kor bravúros műszaki teljesítményeként tartottak számon. A 40-es években az öreghegyi Bányató sziklafalában is kiépült egy jól álcázott rádióállomás.

A II. világháborút megelőző években újabb hadiipari nagyberuházások valósultak meg a város különböző külső pontjain. Ezek nagyrészt sértetlenül átvészelve a viharos időszakot, később megteremtették az alapjait a szocialista időszak legendás ipari nagyüzemeinek, melyek Székesfehérvárt biztatóan fejlődő nagyvárossá tették. Ma is álló korai épületeik különleges ipartörténeti örökségi értéket jelentenek.

Ma már elfogadott szemlélet, hogy a II. világháború után megvalósult, viszonylag fiatal épületek is lehetnek az épített örökség kiemelkedő értékű elemei. Székesfehérváron a „szocreál” építészeti korai megnyilvánulásai is ezek közé tartoznak.

A város értékes szobor-, és épületplasztika állományát is közismert. Kiemelkedő építészeti, művészettörténeti és helytörténeti értékkel rendelkeznek a város temetői, a legutóbbi háromszáz év hiteles tanúság tevői.

A város külterületi részei nagyrészt mezőgazdasági hasznosítású területek, régészeti örökség vonatkozásában gazdagnak tekinthetők, épített értéket csupán csekély mértékben, elszórtan tartalmaznak. A külterületbe ágyazott három belterületi városrész, az egykori uradalmi puszták, majorságok: Csala, Kisfalud és Börgönd, épített örökségüket a hajdani főúri családok építkezéseinek maradványai és a megőrzött hagyományos településszerkezet jelentik.

II. Összesített örökségvédelmi vizsgálat

II. 5. 1. Védett régészeti örökségi értékek

II. 5.1. Védett régészeti örökségi értékek

1.1 A TELEPÜLÉS RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGÉNEK FELMÉRÉSE

1.1.1 AZ ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY RÉGÉSZETI MUNKARÉSZÉNEK FORRÁSAI

A régészeti munkarész a közhiteles lelőhelynyilvántartásra (Miniszterelnökség Örökségvédelmi Nyilvántartási Osztály), a Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata által a hatástanulmányhoz kapcsolódóan a Szent István Király Múzeumtól megrendelt, 2021. január 15. napján elvégzett terepbejárás feltárási dokumentációjára, a Szent István Király Múzeum adattárában a Székesfehérvár városnál fellelhető régészeti jelentésekre, dokumentációkra, a város 2010-ben elkészült hatástanulmányára, továbbá szakirodalmi adatokra támaszkodik.

1.1.2. JOGSZABÁLYI KÖRNYEZET

A régészeti lelőhelyek a 2001. évi LXIV. törvény (továbbiakban: Kötv.) 11. § (2) bekezdése alapján általános védelem alatt állnak. A kulturális örökség védelme érdekében a köz- és magáncélú fejlesztéseket – így különösen a terület- és településfejlesztés, terület- és településrendezés, környezet-, természet- és tájvédelem és az ezzel kapcsolatos beruházások tervezését – e védelemmel összhangban kell elvégezni (Kötv. 3. §).

A kulturális örökség a nemzet egészének közös szellemi értékeit hordozza, ezért megóvása mindenkinek kötelessége. Tilos a kulturális örökség elemeinek veszélyeztetése, megrongálása, megsemmisítése, meghamisítása, hamisítása (Kötv. 4. § (1)).

Örökségvédelemmel, régészeti lelőhelyek védelmével kapcsolatos alapvető jogszabályok jegyzéke:

- 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökségvédelemről (Kötv.),
- 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről,
- 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról,
- 43/2020. (IV. 22.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet ideje alatt egyes településfejlesztési, településrendezési, településképi, építésügyi és örökségvédelmi, valamint közigazgatási hatósági eljárási szabályok eltérő alkalmazásáról
- 208/2020. (V. 15.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet során alkalmazandó egyes építésügyi, építésfelügyeleti és örökségvédelmi eljárásokkal kapcsolatos eltérő rendelkezésekről
- 191/2001 (X. 18.) Korm. rendelet az örökségvédelmi bírságról,
- 439/2013 (XI. 20.) Korm. rendelet a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről.

A régészeti érintettségű területek Kötv. által meghatározott három fő típusa:

- Régészeti lelőhely

A régészeti lelőhely olyan földrajzilag körülhatárolható terület, amelyen a régészeti örökség elemei történeti összefüggéseikben található (Kötv. 7. § (35)). A régészeti lelőhelyeket – a fenntartható használat elvének figyelembevételével – csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy azok állománya számottevően ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak (Kötv. 9. §). A régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni (Kötv. 10. § (1)). A régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük (Kötv. 10. § (2)). Az előbbieket szellemében a földmunkával járó beruházásokkal a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket lehetőség szerint el kell kerülni (Kötv. 19. § (1)). Amennyiben erre nincs mód, a régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárási keretében mozdíthatók el (Kötv. 19. § (2)). A régészeti feltárások költségeit – a mentő feltárási kivétellel – annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált (Kötv. 19. § (3)).

II. 5.1. Védett régészeti örökségi értékek

– Fokozottan védett, vagy kiemelten védett régészeti lelőhely

A kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű nyilvántartott lelőhelyeket kell jogszabályban védetté nyilvánítani (Kötv. 12. §). A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket kiemelten vagy fokozottan védett régészeti lelőhely kategóriába kell sorolni (Kötv. 13. § (3)). Kiemelten védett az a lelőhely, mely kivételes tudományos jelentőséggel, és nemzetközi vagy országos szempontból kiemelkedő fontossággal bír. Fokozottan védett az a régészeti lelőhely, melynek tudományos jelentősége megállapítható, és egy nagyobb tájegységre nézve kiemelkedő fontossággal bír (Kötv. 13. § (4)). A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeken nem lehet olyan tevékenységet folytatni, amely a lelőhelynek akár részleges állapotromlását eredményezheti (Kötv. 13. § (1)).

– Régészeti érdekű terület

Régészeti érdekű területnek minősül valamennyi terület, természetes vagy mesterséges üreg és a vízmedrek azon része, amelyen, illetve amelyben régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető (Kötv. 7. § 29. pont). Régészeti érdekű területen fokozott figyelemmel és óvatossággal kell eljárni minden földmunkával járó beruházás esetén. Amennyiben bármilyen beruházás során régészeti emlék, lelet vagy annak tűnő tárgya kerül elő, a felfedező, a tevékenység felelős vezetője, az ingatlan tulajdonosa, az építtető vagy a kivitelező köteles az általa folytatott tevékenységet abbahagyni, majd a jegyző útján a hatóságnak azt haladéktalanul bejelenteni, amely arról haladéktalanul tájékoztatja a mentő feltárás elvégzésére jogosult intézményt (Kötv. 24. § (2)). A feltárássra jogosult intézmény köteles a mentő feltárást haladéktalanul megkezdeni, és folyamatosan – az elvárható ütemben – végezni, az előkerült régészeti leletet ideiglenesen elhelyezni (Kötv. 24. § (3)). A mentő feltárás során felmerülő költségeket a feltárássra jogosult intézmény viseli.

Az örökségvédelmi hatástanulmány

Örökségvédelmi hatástanulmányt kell készíteni a település településfejlesztési koncepciójának kidolgozása során. Ha a településfejlesztési koncepció készítésekor nem készült, vagy a rendezés alá vont területre nincs örökségvédelmi hatástanulmány, vagy van, de az tíz évnél régebbi, akkor azt a rendezés alá vont területre el kell készíteni (Kötv. 85/A. § (1)). Az örökségvédelmi hatástanulmányban megfogalmazott értékvédelmi terv szerint kell meghatározni az örökségvédelemmel érintett területekre vonatkozó településfejlesztési és településrendezési eszközöket (Kötv. 85/A. § (2)). Az örökségvédelmi hatástanulmányt a Kötv. 85/A. §-ában meghatározott esetekben a településfejlesztési koncepció vagy a településrendezési eszköz megalapozó vizsgálata keretében, települési örökségvédelmi hatástanulmányként (a továbbiakban: települési örökségvédelmi hatástanulmány) a 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet (továbbiakban: Korm. rendelet) 14. melléklete szerinti tartalommal a Korm. rendelet (2) bekezdés a)–c) pontja alapján kell elkészíteni. A települési örökségvédelmi hatástanulmány régészeti szakterületi munkarésze a 14. mellékletben meghatározott tartalmi elemek közül a régészeti örökség tárgykörével foglalkozó tartalmi elemek összessége (Korm. rendelet 83. § (3)).

A települési örökségvédelmi hatástanulmány elkészítéséről a településfejlesztési koncepció vagy a településrendezési eszköz és a településképi rendelet készíttetője köteles gondoskodni (Korm. rendelet 84. § (1)). Az örökségvédelmi hatástanulmány elkészítésére jogosult az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti szakterületi munkarésze vonatkozásában a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről szóló kormányrendelet szerint régészeti területen szakértői tevékenység végzésére jogosult szakértő, valamint a helyi építési szabályzat kidolgozása során a gyűjtőterületén érintett régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeum, amely az újonnan beépítésre szánt területnek kijelölt terület terepbejárását térítésmentesen, 60 feltárássra alkalmas nap alatt végzi el (Korm. rendelet 84. § (2) a)–b) pontjai). A terepbejárás a Kötv. 7. § 30. értelmező rendelkezése alapján régészeti feltárással minősül. A Kötv. 20. § (4) bekezdés h) pontja alapján régészeti feltárássra jogosult a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel

II. 5.1. Védett régészeti örökségi értékek

kapcsolatos szakértői tevékenységről szóló kormányrendelet szerint régészeti területen szakértői tevékenység végzésére jogosult szakértő kizárólag az örökségvédelmi hatástanulmányok készítéséhez végzett terepbejárás és műszeres lelőhely- és leletfelderítés esetén. A terepbejárás a Kötv. 7. § 41. értelmű rendelkezése alapján olyan felszínen végzett kutatás, adatgyűjtés és kiértékelő dokumentálás, amely a régészeti örökség nem ismert elemének felfedezésére vagy a régészeti lelőhely állapotának ellenőrzésére, illetve azonosítására irányul, függetlenül attól, hogy együtt jár-e a leletek összegyűjtésével vagy sem.

A Korm. rendelet 5. § (1) bekezdése szerint régészeti lelőhely központi, közhiteles nyilvántartásba vételét feltárásra jogosult intézmény vagy a hatóság, továbbá örökségvédelmi hatástanulmány készítése esetén örökségvédelmi szakértő kezdeményezheti a 2. mellékletben meghatározott adattartalmú lelőhely-bejelentő adatlap benyújtásával a nyilvántartást vezető hatóságnál.

1.1.3. RÉGÉSZETI LELŐHELYEK

Székesfehérvár megyei jogú város közigazgatási területét mindösszesen 379 db nyilvántartott régészeti lelőhely érinti. Ebből 1 db pátkai (azonosítószáma: 22584) lelőhelyként szerepel a közhiteles nyilvántartásban. A nyilvántartott lelőhelyek között a belvárosban fekvők fokozottan vagy kiemelten védett státuszúak. A belvároson kívül lévő régészeti lelőhelyek közül egyik sem tartozik az utóbbi csoportba, általános ex lege védelem alatt állnak. A hatástanulmány elkészítésénél a közhivatalos lelőhelynyilvántartásban szereplő adatok ellenőrzése során jelölésre kerültek a kiegészítések vagy módosítások a friss kutatási eredményekre támaszkodva.

A városrészenként történő elkülönítésüknél előfordult, hogy a történeti topográfia és a TAK által meghatározott területek nem fedték teljesen egymást, ezért néhány lelőhely több városrészben (pl. 28659, 29116, 29118, 29121, 29214) is megjelenik. A lelőhelyek megnevezése is frissítésre került a jelenleg érvényben lévő utcanevekre, illetve térnevekre.

A közhiteles lelőhelynyilvántartásban a rendelkezésünkre álló adatok alapján több módosítás történt. A friss kutatási eredményekre támaszkodva néhány lelőhelynév (pl. 29118, 29203, 60744) megváltozott. Kiegészítésre kerültek sok esetben az adott lelőhelynél feltüntetett jelenségek és koruk (pl. 28657, 28659, 29118, 29130, 29133, 29135, 29153, 29199, 29201, 29206, 29209, 29216, 88685), a felsorolt helyrajzi számok (pl. 29137, 60744). Előfordult olyan eset is, hogy nem jelöltek lelőhelyet (pl. Farkasvermi u. 8., Táci út, Vízművek), viszont régészeti leletek/objektumok kerültek a felszínre. Elképzelhető, hogy a nagyfokú bolygatás vagy pusztulás miatt nem tartották érdemesnek védettség alá venni. A szakanyag feltüntetése kapcsán is felmerült elírás (pl. 28686, 29121). A 412 helyrajzi számú ingatlannál javasolt külön lelőhelyazonosítóval történő ellátása, mert történeti topográfia szempontjából más városrészhez tartozik.

II. 5.1. Védett régészeti örökségi értékek

2. A RENDEZÉS SORÁN TERVEZETT VÁLTOZÁSOK HATÁSELEMZÉSE **A RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGRE**

2.1 A TERÜLETFELHASZNÁLÁSI VÁLTOZÁSOK ISMERTETÉSE

2.1.1. BEÉPÍTÉSRE SZÁNT TERÜLETEK

1. Külterület, 62. sz. főúttól keletre, a börgöndi bekötőúttól délre
A mezőgazdasági területből kereskedelmi, szolgáltató gazdasági területbe történik az ingatlanok átsorolása.
2. Külterület, Alba Ipari Zóna területén kijelölt véderdő
A véderdő átsorolása történik általános gazdasági területbe.

2.2 A VÁLTOZÁSOK HATÁSAI A RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGRE

2.2.1. A BEÉPÍTÉSRE SZÁNT TERÜLETEKEN

Külterületen, a 62. sz. főúttól keletre, a börgöndi bekötőúttól délre fekvő ingatlanon (1) végzett terepbejárás során régészeti lelőhely felszíni nyoma nem mutatkozott. A változással érintett terület nem tartozik a régészeti érdekű terület közé, mert nincsen a közelben vízfolyás és ettől igen távolabb helyezkednek el kizárólag lelőhelyek. Ettől függetlenül nem zárható ki például egy temető megléte az ingatlanon, amelyre földmunkálatok során lehet bukkanni.

Külterület, Alba Ipari Zóna területén kijelölt véderdő (2) mellett fekvő ingatlanon végzett terepbejárás során régészeti lelőhely felszíni nyoma nem mutatkozott. A változással érintett terület nem tartozik a régészeti érdekű terület közé, mert nincsen a közelben vízfolyás és ettől igen távolabb helyezkednek el kizárólag lelőhelyek.

3. ÉRTÉKVÉDELMI TERV (RÉGÉSZET)

Székesfehérvár 379 db nyilvántartott régészeti lelőhelye bel- és külterületen helyezkedik el. A belvárosban található lelőhelyek kiemelten védett státuszúak, ezért minden beavatkozás (közművesítés, építkezés) veszélyt jelenthet az ott fekvő régészeti jelenségek/objektumok állapotára, nagyfokú körültekintést igényel minden változtatás. A belvároson kívül lévő régészeti lelőhelyeken tervezett munkálatok nem okozhatnak károkat a kulturális javakban, a régészeti örökségben. A külterületen fekvő lelőhelyeknél elsősorban a mezőgazdasági tevékenység – a szántás mélysége, illetve az erózió által okozott hatások miatt – jelenthet problémát. Hosszabb távon a kisebb mélységben elhelyezkedő régészeti objektumok teljes megsemmisülése fenyeget.

Az 1. és a 2. számú változtatással érintett beépítésre szánt területek nem minősülnek régészeti érdekű területnek, ennek ellenére az esetleges földmunkák során kiemelt figyelemmel kell eljárni. Amennyiben bármilyen régészeti feltáráson kívüli földmunka során régészeti emlék, lelet vagy annak tűnő tárgy kerül elő, a felfedező, a tevékenység felelős vezetője, az ingatlan tulajdonosa, az építető vagy a kivitelező köteles az általa folytatott tevékenységet abbahagyni, majd a jegyző útján a hatóságnak (Fejér Megyei Kormányhivatal Építésügyi és Örökségvédelmi Főosztály Örökségvédelmi Osztály, cím: 8000 Székesfehérvár, Mátyás király krt. 13., tel.: 06-22/500-880) azt haladéktalanul bejelenteni, amely arról haladéktalanul tájékoztatja a mentő feltárással elvégzésére jogosult intézményt (Kötv. 24. § (2)). Az ügyintézés hatékonysága és az esetlegesen szükségessé váló mentő feltárással megelőző megkezdésének

II. 5.1. Védett régészeti örökségi értékek

érdekében célszerű a mentő feltárás elvégzésére jogosult intézményt is rövidúton tájékoztatni (Szent István Király Múzeum, 8000 Székesfehérvár, Fő u. 6., tel.: 06-22/315-583, e-mail.: regesznet@szikm.hu). A feltárássra jogosult intézmény köteles a mentő feltárást haladéktalanul megkezdeni, és folyamatosan – az elvárható ütemben – végezni, az előkerült régészeti leletet ideiglenesen elhelyezni (Kötv. 24. § (3)). A mentő feltárás során felmerülő költségeket a feltárássra jogosult intézmény viseli.

4. ÖSSZEFOGLALÁS

Székesfehérvár megyei jogú város közigazgatási területét mindösszesen 379 db nyilvántartott régészeti lelőhely érinti. Ebből 1 db pátkai (azonosítószáma: 22584) lelőhelyként szerepel a közhiteles nyilvántartásban. A nyilvántartott lelőhelyek között a belvárosban fekvők fokozottan vagy kiemelten védett státuszúak. A belvároson kívül lévő régészeti lelőhelyek közül egyik sem tartozik az utóbbi csoportba, általános ex lege védelem alatt állnak. A területfelhasználási változásokkal érintett ingatlanok nem minősülnek régészeti érdekű területnek a terepbejárásokkal nyert információk alapján, ennek ellenére nem zárható ki esetlegesen régészeti objektum(ok)/jelenség(ek) megléte.

NYILATKOZAT A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY ELKÉSZÍTÉSÉRE VALÓ JOGOSULTSÁGRÓL

Alulírott Reich Szabina régész nyilatkozom, hogy a 439/2013. (XI.20.) Korm. rendelet 5. § (2) bekezdése szerinti előírásoknak megfelelek, valamint a 10. § szerinti szakértői nyilvántartásban szerepelek.

Okleveles régész szakképesítést igazoló okirat száma: PTE-BTK-PT M 002150
Szakértői nyilvántartási szám: 21-0510

A Székesfehérvár megyei jogú város települési örökségvédelmi hatástanulmány régészeti munkarészeiben tervezett megoldások megfelelnek az örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak.

Székesfehérvár, 2021. január 21.

Reich Szabina
régész, örökségvédelmi szakértő

II. Összesített örökségvédelmi vizsgálat

II. 5.2. Országosan védett építészeti örökségi értékek

II. 5.2. Országosan védett építészeti örökségi értékek

ÖRÖKSÉGVÉDELEMMEL KAPCSOLATOS FOGALMAK TISZTÁZÁSA

A kulturális örökség védelméről szóló jogszabály, a 2001. évi LXIV. törvény (KÖtv) pontosan meghatározza az örökség védelmének alapvető fogalmait és módját. Ezek közül az alábbiakban idézzük a legfontosabbakat.

7.§ (Értelmező rendelkezések)

11. „**Kulturális örökség elemei:** a régészeti örökség, a hadtörténeti örökség régészeti módszerekkel kutatható elemei, a műemléki értékek, a nemzeti emlékhely, a kiemelt nemzeti emlékhely és annak [...] településkép-védelmi környezete, valamint a kulturális javak.”

15. „**Műemlék:** olyan közhiteles nyilvántartásban nyilvántartott műemléki érték, amelyet miniszteri döntéssel, határozattal vagy e törvény alapján miniszteri rendelettel védetté nyilvánítottak.”

17. „**Műemléki érték:** minden olyan építmény, történeti kert, történeti temetkezési hely, vagy műemléki terület, valamint ezek maradványa, továbbá azok rendeltetészerűen összetartozó együttese, rendszere, amely hazánk múltja és a magyar nemzet vagy más közösség hovatartozás-tudata szempontjából országos jelentőségű történeti, művészeti, tudományos és műszaki emlék alkotórészeivel, tartozékaival és beépített berendezési tárgyakkal együtt, vagy egyes nevesített értéke vonatkozásában.”

21. „**Nemzeti emlékhely:** a nemzet történelmében meghatározó jelentőséggel bíró helyszín, amely a magyar nemzet, illetve a magyar és az ország területén élő nemzetiségek összetartozását erősítő és identitásképző jellegénél fogva a nemzet önképében kiemelkedő fontossággal bír, továbbá amely országos jelentőségű állami megemlékezés színhelye lehet, és amelyet az Országgyűlés törvénnyel nemzeti emlékhellyé nyilvánít.”

21.b. „**Nevesített műemléki érték:** értékmeghatározó szakértői vizsgálat alapján megállapított és közhiteles nyilvántartásban szereplő érték, amely a védetté nyilvánítást megalapozza; a nevesítés a műemléki érték egészére vagy annak egyes elemeire – ideértve alkotórészeire, tartozékára, beépített berendezési tárgyaira – terjed ki.”

44. „**Történeti városmag:** a mai városok területén található, az eredeti, történelmi városszerkezetet tükröző, a régészeti örökség elemeit nagy mélységben és több rétegben megőrző, a település több évezredes múltját és folyamatosságát mutató jól lehatárolható, nagyobb összefüggő terület.

46. „**Védett örökségi elem:** az e törvény erejénél fogva általános védelem alatt álló, illetve miniszteri rendelettel vagy hatósági eljárás során védetté nyilvánított kulturális örökségi elem.”

32/B. § (1) „**A műemléki védettség**

a) a kiemelten védett műemlék esetében e törvény erejénél fogva a műemléki érték egészére, a védettséget megalapozó hiteles alkotórészeire, tartozékára, beépített berendezési tárgyaira, továbbá a műemlék fekvése szerinti ingatlanra,

b) a védett műemlék esetében az értékmeghatározó szakértői vizsgálat alapján a hatóság által megállapított nevesített műemléki értékre, valamint az ennek fekvése szerinti ingatlanra vagy ingatlanrészre,

c) a műemléki terület esetében e törvény erejénél fogva a védettséget megalapozó műemléki érték egészére terjed ki.

II. 5.2. Országosan védett építészeti örökségi értékek

(2) **Kiemelten védett műemlék** esetében a védett műemlék értékeinek részletes leírását a műemléki értékteljárás és a közhiteles nyilvántartás tartalmazza.

(3) A **védett műemlék és műemléki terület** esetében a nevesített műemléki értéket a műemléki értékteljárásba fel kell venni és azt a közhiteles nyilvántartásnak is tartalmaznia kell. Nevesített műemléki érték lehet a műemlék fekvése szerinti ingatlan vagy ingatlanrész is.

(4) A műemlék jogszabályban meghatározott környezete **műemléki környezetnek minősül.**”

A műemlékek kategóriába sorolása:

35/A. § (1) „A műemléki értéket a műemlékké nyilvánítás során **kiemelten védett műemlék vagy védett műemlék** kategóriába kell sorolni [...]”

39. § (1) „**Műemléki jelentőségű területként** kell védeni a település azon részét, amelynek jellegzetes szerkezete, beépítésének módja, összképe, a tájjal való kapcsolata, terei és utcaképei, építményeinek együttese összefüggő rendszert alkotva történelmi jelentőségű és ezért műemléki védelemre érdemes.”

Ami pedig a műemlékek méltó használatát illeti:

43. § (1) „A műemléket a műemléki értékéhez, jellegéhez, **történelmi jelentőségéhez méltóan**, a védett értékek veszélyeztetését kizáró módon kell használni, illetve hasznosítani.”

Mostanában pedig egyre gyakrabban előforduló speciális szempont:

43. § (5a): „**Műemlék korszerűsítése** – különösen az energiahatékonyságra vonatkozó minimumkövetelmények betartása, az energia-megtakarítási célú felújítás – nem okozhatja a műemléki védelem alapját képező értékeinek helyreállíthatatlan sérülését, elvesztését.”

Ezeket sem árt tudni:

67. § (1) „A védett kulturális örökségi elemmel összefüggő tevékenységek vonatkozásában **a hatóság:**

- a) az örökségvédelem szabályainak megsértése esetén a műemlékek, nyilvántartott régészeti lelőhelyek és védetté nyilvánított kulturális javak vonatkozásában elrendelheti a beavatkozást megelőző állapot helyreállítását, valamint a fenntartható használatra vonatkozó kötelezettség teljesítését, a méltatlan használat megszüntetését,
- b) műemlékek, nyilvántartott régészeti lelőhelyek és védetté nyilvánított kulturális javak károsítása, veszélyeztetése esetén jogosult a tevékenységet leállítani, és az ilyen magatartás tanúsítóját e tevékenység abbahagyására kötelezni,
- c) elrendelheti a műemlékek állagmegóvására vagy jókarbantartására vonatkozó kötelezettség teljesítését [...]”

Továbbá:

A **nyilvántartott műemléki érték** a közhiteles nyilvántartásba vett, a 2001. évi LXIV. törvény alapján általános védelem alatt álló műemléki érték [2001. évi LXIV. tv. 7. § 22. pont]...
(forrás: <https://epitesijog.hu/nyomtatasi/01-mi-az-a-muemlek>)

II. 5.2. Országosan védett építészeti örökségi értékek

ÖRÖKSÉGVÉDELMI VIZSGÁLAT TERVI ELŐZMÉNYEI, SEGÉDLETEK, FORRÁSOK:

Székesfehérvár Műemléki Rehabilitációs Részletes Rendezési Terve
1986 – 90 Fejér Megyei Tervező Iroda – Schulcz István

–Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzat Közgyűlése 810/2010. (XII.9.) számú határozatával jóváhagyott, Székesfehérvár teljes kül- és belterületére vonatkozó Kulturális Örökségvédelmi Hatástanulmány

Székesfehérvár – Műemléki hivatalos nyilvántartási táblázat 2017. (megrendelői adatszolgáltatás)

Székesfehérvár jogerős alaptérképe 2017. 08

Székesfehérvár Településképi Arculati Kézikönyv 2017

2. sz. melléklet a 7/2018. (IV.23.) önkormányzati rendelethez

A helyi védelem alatt álló építészeti örökség jegyzéke

Közhiteles műemléki nyilvántartás (Miniszterelnökség Örökségvédelmi Nyilvántartási Osztály) – naprakész internetes adatszolgáltatás

ÖRÖKSÉGI ÉRTÉKEK ÁLTALÁNOS VIZSGÁLATA

TELEPÜLÉSHÁLÓZAT

Székesfehérvár esetében inkább a településrészek hálózatáról eshet szó, ami többévszázados történelmi fejlődés eredménye.

Már az időszámítás előtt a Pannóniát meghódító római légiók jó minőségű utakat, hidakat igényeltek. A Fehérvárhoz közeli Gorsium (Tác-Fövenypuszta) az ókorban jelentős útcso-
mópont volt. A honfoglaláskor is minden bizonnyal a római utakon jártak őseink. Ezek te-
remtették meg a középkorban is az úthálózat alapjait. Géza fejedelem idejében kialakított
fejedelmi központtal egyidőben az utak csomópontját áthelyezték a fejedelmi szálláshelyhez,
így Fehérvár a fő szárazföldi útvonalakat ellenőrzése alatt tudta tartani. („Juhászné Viniczai
Ágnes: Székesfehérvár útjai és hídjai” nyomán)

Mai úthálózatunk fő elemei is ebből fejlődtek tovább, ösztönözve egyúttal az egyes városré-
szek kialakulását is. A városból kiinduló sugaras úthálózat Székesfehérvár örökségi értékének
tekinthető.

TELEPÜLÉSSZERKEZET

A mai Belváros volt a középkor erődítésekkel, falakkal, árkokkal védett városmagja, körülötte
alakultak ki a történelmi külvárosok, északon és keleten a népes Budai külváros, nyugaton
a mocsarak szárazulatain a Sziget, a johanniták konventje és kisebb kíséző falvak, délre az
egyutcás Villa Nova (Siklósi Gy. kutatása szerint).

A Belváros mai utcahálózatában megőrizte a középkort. Az utcák hajlataiban, töréseiben,
a falhoz hozzáépült házakon több helyen visszaköszön az egykori védművek geometriá-
ja. Megmaradtak a keskeny keresztirányú közök, és kiderül, hogy hol volt a belső piac. A

II. 5.2. Országosan védett építészeti örökségi értékek

szilvماغ alakú belvárost ma is határoló széles utak alatt egykor a városfalaknak besegítő vizesárkok húzódtak. Mindezekről nem csupán a legkorábbi városrajzok, metszetek, és Wathay Ferenc hajdani várkapitány maga illusztrálta Énekeskönyvének festményei tanúskodnak, mindezt a régészeti kutatások, A falmaradványok, a mélyben fellelt egykori falalpozások is igazolják.

A környező szárazulatokon kialakult külvárosok, kísérő falvak a török hódítás másfél évszázada alatt jobbra elnéptelenedtek, mint a Sziget, vagy megsemmisült, mint a Budai külváros. A hajdani település nyomait az utcaszerkezet rajzolata helyenként megőrizte. Korai térképek ugyan nem maradtak fent, esetleg a régészet eszközeivel falmaradványok tanúskodnak.

Megjegyzendő, hogy nem csupán a Belváros esetében, hanem a többi városrésznek is – szinte koruktól függetlenül – kialakult a maguk sajátos kezdeti „történelmi magja”, amelyek rendelkeznek örökségi értékkel.

TELEKSZERKEZET

Nem csupán a Belváros, hanem a többi városrész is rendelkezik a telkek sajátos rendszerével. Ezek mindegyike a kialakulás idejével, okával, a fejlődési folyamat lezajlásával magyarázható. Van, ahol az ősi praktikus hagyományok alapján alakult ki a telekhálózat, mint az egykori szőlőhegyeken, más részeken szervezett, mérnöki telekosztások eredményét tükrözik a beépítések, mint a vasút megépítését követő munkáslakás építések övezetei esetében is, a város különböző pontjain. A 20. század utolsó harmadában lezajlott tömeglakásépítés – organikusnak nem nevezhető – úszótelkes rendszere sajátos kategóriát képvisel.

BEÉPÍTÉSI MÓD

A beépítés módját tükröző utcaképek a legtöbb esetben az adott telekszerkezet következményei. A belvárosi tömbök, szoros zárt sorban sorakozó, mára már jobbra emeletes házai, a hajdani felsővárosi gazdák polgárisodó önértékről tanúskodó széles szénakapus portái, az Öreghegy hajdani szőlőkultúrájának fennmaradt épített nyomai, de a kicsiny ONCSA-házak hosszú, tömör sora is, különböző jellegzetes korszakok örökségét hordozzák.

MŰEMLÉKEK ISMERTETÉSÉNEK MÓDSZERE A HATÁSTANULMÁNYBAN

Mindezeket általános megállapításoknak szántuk. A fenti szempontrendszer további részletesebb, eseti ismertetését, a védettség és az örökségi értékek elemzését az egyes városrészekről összeállított önálló kötetekben folytatjuk. Ugyanígy a tervezett változások hatáselemzését és az értékvédelmi terv ismertetését is városrészenként, azok sajátosságainak figyelembevételével, a kötetekben aktualizáltuk.

A közhiteles műemléki nyilvántartás szerint Székesfehérvár öt városrésze – 1. Történelmi Belváros, 2. Felsőváros, 3. Palotaváros, 4. Viziváros, és 6. Öreghegy – Kisfalud – Csala – rendelkezik a területén országosan védett építészeti örökségi értékekkel. Ezek részletes, fényképes, szöveges ismertetése, elemzése, térképi ábrázolása, valamint az újonnan védelemre javasolt értékek felsorolása a városrészi kötetekben található.

II. Összesített örökségvédelmi vizsgálat

5. 2. 1. Országosan védett építészeti örökségi értékek listája – Székesfehérvár teljes területén

A Székesfehérvár teljes területén lévő országosan védett műemlékek listáját a megrendelői adatszolgáltatásként rendelkezésünkre bocsátott 2017. évi hivatalos műemléki nyilvántartás, valamint a Miniszterelnökség Építészeti és Építésügyi Helyettes Államtitkárság Építészeti és Műemlékvédelmi Főosztály honlapján leihívható Országos Építésügyi Nyilvántartás (OÉNY) – Védett ingatlanok lekérdezése (<https://oroksegvdelem.e-epites.hu/>) naprakész adatszolgáltatása alapján állítottuk össze.

CÍM	NÉV	HRSZ
TÖRTÉNELMI BELVÁROS		
Ady Endre utca 1. - Fő utca	lakóház	142
Ady Endre utca 5.	lakóház	144
Ady Endre utca 7.	Fekete Sas szálló	149
Ady Endre utca 8.	lakóház	241
Ady Endre utca 9-15.	lakóház-együttes	151/2,3,5,6,7
Arany János utca - II. János Pál pápa tér	püspöki székesegyház	379
Arany János utca - II. János Pál pápa tér	Hentel-kápolna (Szent Anna kápolna)	381
Arany János utca - II. János Pál pápa tér	Kálmáncsehi Domonkos szobra	358/2
Arany János 3. (Megyeház utca 4.)	lakóház (Fridetzky-ház)	308
Megyeház utca 4. (Arany János utca 3.)	lakóház	308
Arany János utca 5. (Megyeház utca 6.)	lakóház (Balassa-ház)	309
Arany János utca 8.	lakóház (Tergovics-ház)	377
Arany János utca 9.	lakóház, Belvárosi Plébánia	312
Arany János utca 10.	lakóház, volt OMF székház	370
Arany János utca 12.	Ybl-múzeum, ún. Budenz-ház	369
Arany János utca 16.	lakóház	365
Arany János utca 19.	lakóház	320
Bartók Béla tér (Jókai utca 13.)	Csók István Képtár és Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár	248
Basa utca 1. -Fő utca	lakóház (Gebhardt-ház)	92
Basa utca 2. -Fő utca	lakóház	86
Bástya utca 1.	lakóház	126
Bástya utca 4.	lakóház (Lukács-ház)	96/2
Bástya utca 3. (javított)	lakóház	123/1,2
Fő utca 1.	lakóház	102/4
Fő utca 2.	lakóház	274
Fő utca 3.	lakóház	97/1
Fő utca 4. - Oskola utca 5.	lakóház	271
Fő utca 5.	lakóház, Fekete Sas Patika	96/1
Szent János köz 2. - Fő utca	lakóház	270
Fő utca 6. - Szent János köz 1.	Ciszterci templom	268
Fő utca 6. - Oskola utca 7.	Szent István Király Múzeum, volt Ciszterci Rendház	266
Oskola utca 7. - Fő utca 6.	Vörösmarty Könyvtár épülete, volt Régi Gimnázium, volt Ciszterci Rendház	266

II. Összesített örökségvédelmi vizsgálat

CÍM	NÉV	HRSZ
Fő utca 9.	lakóház	93
Fő utca 10.	Magyar Király Szálló(volt Schmidegg-Zichy ház)	58
Fő utca 11.	lakóház	85
Országzászló tér 1. - Fő utca	lakóház (Clama-Pisky-ház)	83
Fő utca 13.	lakóház (Galla-ház)	77
Mátyás Király körút 23. - Fő utca	lakóház (Karl-üzletház)	56.
Jókai utca 1. - Oskola utca 2-4.	Hiemer-ház	258
Jókai utca 3. - Oskola utca 2-4.	volt Zeneiskola	258
Oskola utca 2-4. - Jókai utca 1-3.	Font-Caraffa-ház	258
Jókai utca 2.	lakóház, Török Udvar	220
Jókai utca 5.	lakóház	254
Jókai utca 6.	lakóház	224
Jókai utca 8.	lakóház	225
Jókai utca 10.	lakóház	227
Jókai utca 11.	lakóház	249
Juhász Gyula utca 1.	lakóház	276.
Koronázó tér	Romkert, Koronázó templom romjai	134, 135, 399, 400
Koronázó tér	Romkert, Kőműzeum	134.
Koronázó tér	Szűz Mária Prépostsághoz tartozó építészeti maradványok	387
Várkörút 19. - Koronázó tér	Izraelita Hitközség háza	402
Kossuth utca 3.	lakóház	374
Kossuth utca 5.	lakóház	373/2
Kossuth utca 7.	lakóház	372
Kossuth utca 9. udvar	lakóház	371/2
Kossuth utca 11. udvar	lakóház	367
Kossuth utca 10.	lakóház (Csöppenszky-ház)	413
Kossuth utca 12.	Árpád Fürdő	414/1,2
Kossuth utca 13.	lakóház	366
Kossuth utca 15.	kamaraszínház, volt Pelikán-szálló	362/1,2
Lakatos utca 12.	lakóház	111
Lépcső utca 1. - Megyeház utca 5.	lakóház	286
Megyeház utca 5. - Lépcső utca 1.	lakóház	286
Liszt Ferenc utca 1.	Szent István Művelődési Ház (volt Szógyén-Marich-ház)	217
Liszt Ferenc utca 4.- Lépcső utca 2.	lakóház	289, 290
Liszt Ferenc utca 9.	lakóház	211
Liszt Ferenc utca 11.	lakóház	210
Megyeház utca 7.	lakóház	295
Megyeház utca 8.	kőkeretes kapuzat	310
Megyeház utca 9.	lakóház	298
Megyeház utca 11.	lakóház	299/1,2
Megyeház utca 17.	Evangelikus Egyházközösség, egykori Megyeháza	333, 334
Oskola utca 1.	lakóház	275

II. Összesített örökségvédelmi vizsgálat

CÍM	NÉV	HRSZ
Oskola utca 3.	lakóház	273
Oskola utca 6.	lakóház	256
Oskola utca 8.	lakóház	255
Oskola utca 10.	lakóház, Városi Képtár, Deák Gyűjtemény	252/1, 2
Oskola utca 12.	lakóház	250.
Petőfi utca	Római Katolikus Szemináriumi Templom (volt Kármelita Templom)	353
Petőfi utca 2.	Papi otthon, egykori Karmelita rendház, majd Szeminárium	352
Piac tér 2.	lakóház	209
Rózsa utca 1. - Fő utca	lakóház (votl Laufenauer-ház)	102/3
Rózsa utca 2. - Fő utca	lakóház	98
Rózsa utca 3-5.	Szent Kereszt Kápolna rommaradványai	107, 108
Szent István tér	Szent István lovasszobra	350/2
Szent István tér 1.	irodaház, posta	422
Szent István tér 2-3.	Fejér Megyei Levéltár (egykori lakóház)	424
Szent István tér 4.	Szent Imre Általános Iskola és Óvoda, Óvoda-épület (egykori lakóház)	426
Szent István tér 5.	lakóház (egykori Bajzáth-palota)	429
Szent István tér 6.	lakóház	430
Szent István tér 9.	Megyeháza	341
Szent István tér 10.	lakóház	326
Szent István tér 12.	lakóház	328
Szent István tér 13.	lakóház	329
Vasvári Pál utca (Táncsics Mihály utca 3.)	lakóház	392
Táncsics Mihály utca 4.	lakóház	408/2
Várkapu utca 6.	lakóház	145/1,2
Várkapu utca	Varkocs György emlékműve	140/1,2
Városház tér 1. - Kossuth utca 1.	Városháza (votl Zichy-palota)	382
Városház tér 1.	Városháza (régí Városháza)	382
Városház tér	Tízes huszárok emlékműve	282/2
Városház tér 2.	Városháza (votl Bezerédy-palota)	306
Városház tér	Római Katolikus Ferences Templom	281
Városház tér 4.	Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, egykori Ferences Rendház	(279), 280
Városház tér	feszület	281
Városház tér	domborműves falikút	280
Városház tér 4. (Juhász Gyula utca 2.)	Ferences Rendház északi szárnya, volt ferences lakóház	279, (280)
Városház tér 5.	Püspöki Palota	135
Vörösmarty tér	Vörösmarty Mihály szobra	6149/7
Vörösmarty tér 4.	lakóház	520
Vörösmarty tér 5.	lakóház	5732
Vörösmarty tér 6.	lakóház	521
Vörösmarty tér 8.	lakóház (Say-ház)	522
Vörösmarty tér 10.	lakóház	523

II. Összesített örökségvédelmi vizsgálat

CÍM	NÉV	HRSZ
Vörösmarty tér 12.	lakóház	524/4
Zichy liget	öntöttvas zenecsarnok	25
Zichy liget 1.	lakóház (Wertheim-ház)	36
Zichy liget 3.	lakóház	34
Zichy liget 4.	lakóház (Karl-ház)	33
Zichy liget 5. - Ybl Miklós utca 7.	lakóház	31, 32
Zichy liget 6. - Ybl Miklós utca 8.	lakóház (Varga-ház)	30
Zichy liget 7.	lakóház (Zichy-ház)	29
Zichy liget 10. A-C.	hivatali épület	22
Várkörút - Prohászka liget	Wathay Ferenc (al)kapitány emlékműve	133/2
Várkörút 7.	várfal részlet	117
Bástya utca 3-5.	várfal részlet	123/1,2
Lakatos utca - Koronázó tér	várfal részlet	128, 133/1,2; 135
Jókai utca 2.	várfal részlet	220
FELSŐVÁROS		
Malom utca 2. (Mészöly Gáza utca)	Tiszti Klub (volt laktanya és fogház)	4186/2
Mikszáth Kálmán utca 25. (Forgó utca)	Királykút	3736
Móri út	Felsővárosi Szent Sebestyén templom	4091
Móri út (Szent Sebestyén tér)	Nepomuki Szent János szobor	4093/1
Móri út (Szent Sebestyén tér)	Szentháromság szobor	4093/1
Móri út (Szent Sebestyén tér)	Mária oszlop	4093/1
Móri út 20.	Felsővárosi plébánia	4118
Sörház tér	vízimalom	4255/7
Sörház tér	serfőző	4255/8
Sörház tér	vízimalom és serfőző	4255/5,6,7,8
Kórákás major (külterület)	völgyzáró gát maradványai	020108, 020109/1,2
PALOTAVÁROS		
Palotai út	szerb temető	5393/3
Palotai út	szerb temető sírkövei	5393/3
Rác utca	Szerb Ortodox templom	5630
Rác utca 19.	népi lakóház	5538/2
VIZIVÁROS		
Béke tér	MÁV-pályaudvar (Vasútállomás)	7671/10,18
Béke tér	Vasútállomás felvételi épülete	7671/18
Béke tér	Járműjavító Műhely épülete	7671/10
Béke tér	mozdony-fordító korong	7671/10
Béke tér	Pályamunkás szobor	7671/18
Budai út 22. (Kégl György út)	lakóház (Splényi-ház)	8706
Széchenyi utca 18.	Református templom	539
Szekfű Gyula utca 1.	Evangelikus templom	8795/1,2
ÖREGHEGY		
Székesfehérvár, Csalapuszta	Kégl-kastély	020149/1,2,3,4,5
Székesfehérvár, Csalapuszta	Kégl-kastély (angol)parkja	020149/1,2,3,4,5

II. Összesített örökségvédelmi vizsgálat

II. 5.3. Helyi védett építészeti örökségi értékek

II. 5.3. Helyi védett építészeti örökségi értékek

A HELYI VÉDELEMMEL KAPCSOLATOS FOGALMAK TISZTÁZÁSA

A helyi építészeti értékek védelméről rendelkező jogszabály a 66/1999. (VIII. 13.) FVM rendelet az építészeti örökség helyi védelmének szakmai szabályairól, Az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény (Építési törvény) 62. § (2) bekezdése l) pontjának felhatalmazása alapján (naprakész frissítéssel).

A helyi védelem kategóriájának a fő törekvése, hogy az országos szinten védelem alatt álló, a műemléki hatóságok és műemlékes szakemberek felelősségére bízott értékeken túl, azok az épített értékek is kapjanak figyelmet, védelmet, támogatást, melyeket a helybéli önkormányzat és a helyi lokálpatrióta lakosság tart értékesnek, fontosnak, megőrzésre méltónak.

A helyi védelem célja a településnek és környezetének, valamint az ott található értékes építészeti, táji, valamint az épített környezettel összefüggő természeti elemek jellegzetességének, hagyományos megjelenésének megőrzése, kétféle kategóriában.

A helyi területi védelem esetében a helyi védelem kiterjedhet a település, településrész és környezetének egészére vagy összefüggő részére, mint

- a.) a településszerkezet (utcahálózat, telekszerkezet, beépítési mód, az építési vonal, településszerkezeti szempontból jelentős zöldterület vagy növényzet)
- b.) a településkép (külső településkép, belső településkép, utcakép)
- c.) a település táji környezete (a település megjelenése a tájban, hagyományos művelési mód, növényzet és természetes környezet)
- d.) településkarakter (a településszerkezet, a településkép elemei, formái, anyagai, színvilága együttesen) védelmére.

A helyi területi védelem a műemléki környezetet (MK) közvetlenül határoló terület, valamint a műemléki jelentőségű terület (MJT) közvetlenkörnyezetére is kiterjeszhető.

A helyi egyedi védelem az egyes építményeire (épület és műtárgy) vagy ezek együttese egészére vagy valamely részletére (anyaghasználat, szerkezet, színezés stb.) ezek részleteire

- a.) az építményhez tartozó földrészletre és annak jellegzetes növényzetére,
- b.) szobor, képzőművészeti alkotás, utcabútor védelmére,
- c.) egyedi tájérték védelmére terjedhet

A helyi értékvédelem feladata az építészeti, településszerkezeti, utcaképi, művészeti, településtörténeti, néprajzi, ipartörténeti szempontból védelemre érdemes területek, épületegyüttesek, épületek, építészeti elemek, köztéri alkotások

- a.) felkutatása, számbavétele, forráskutatása, dokumentálása és a közvéleménnyel való megismertetése,
- b.) a védett értékek fennmaradásának elősegítése, az értékek károsodásának megelőzése, elhárítása,
- c.) az országos védelem és a helyi építészeti örökség védelme egymásra épülő kapcsolatának biztosítása,
- d.) az általános környezetkultúra szemléletformáló terjesztésének és az erre való nevelésének támogatása.

II. 5.3. Helyi védett építészeti örökségi értékek

Helyi védettség alá helyezést, illetve annak megszüntetését bármely természetes vagy jogi személy írásban kezdeményezheti a jegyzőnél. A védetté nyilvánításról és a védelem megszüntetéséről az önkormányzat Képviselő-testülete rendelettel, az elutasításról határozattal dönt.

A HELYI VÉDELMI VIZSGÁLAT TERVI ELŐZMÉNYEI, SEGÉDLETEK, FORRÁSOK:

Székesfehérvár Műemléki Rehabilitációs Részletes Rendezési Terve

1986 – 90 Fejér Megyei Tervező Iroda – Schulcz István

Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzat Közgyűlése 810/2010. (XII.9.) számú határozatával jóváhagyott, Székesfehérvár teljes kül- és belterületére vonatkozó Kulturális Örökségvédelmi Hatástanulmány

Székesfehérvár jogerős alaptérképe 2017. 08

Székesfehérvár Településképi Arculati Kézikönyv 2017

2. sz. melléklet a 7/2018. (IV.23.) önkormányzati rendelethez – A helyi védelem alatt álló építészeti örökség jegyzéke

Nevezetes fehérvári épületek – Kovács Eleonóra főlevéltáros kézírata

HELYI VÉDETT ÉPÍTÉSZETI ÉRTÉKEK ÁLTALÁNOS VIZSGÁLATA SZÉKESFEHÉRVÁRON

Székesfehérváron a jelenlegi hivatalos nyilvántartás szerint 141 helyi védelem alatt álló építmény – 140 épület, 1 emlékmű és 1 útmenti kereszt – található. A védett házak nagy része vagy a Történelmi Belváros területén áll, vagy az Öreghegy ezeréves szőlőkultúrájának fennmaradt, látható építményei, présházák és nyaralók.

A Csúcsos hegyi Aranybulla emlékmű és a nemrégiben védetté nyilvánított Bory-vár is az Öreghegy városrészhez tartozik. A Vizivárosban és a Maroshegyen 6 – 6 épületet élvez helyi védelmet, míg az egyetlen védett feszület a Ráchegyen egyik kereszteződésében található.

A nyilvántartásban feltüntetett belvárosi épületek között három házat az építés kora, története és magas építészeti kvalitása miatt országos műemléki védelemre javasoljuk.

Ugyanakkor arra is lesz elenyésző számú példa, hogy az eddigi műemléki védelem helyett – több szempontból is úgy látjuk indokoltnak –, hogy javasoljuk a helyi védelem kategóriájába történő besorolást.

Székesfehérvár nyilvántartásában négy terület áll helyi védelem alatt, a felsővárosi Szent Sebestyén teret alkotó térfalak, a Palotai úti Szentháromság, ún. Hosszú-temető és az út melletti Kálvária, valamint a Történelmi Belváros kapcsolódó területe. E területek lehatárolását a Helyi Építési Szabályzathoz tartozó tervlapok tartalmazzák.

Összeségében jól érzékelhető, hogy Fehérváron ennél sokkal nagyobb számú épület, köztéri műalkotás méltó a helyi védelem által gyakorolt megbecsülésre. Ide sorolhatók többek között az 1860-as években épült vizivárosi házsorok, melyek nem tudják eltitkolni Ybl Miklós hatását,

II. 5.3. Helyi védett építészeti örökségi értékek

vagy a 19. század utolsó évtizedeiben, a nagyrész Say Ferenc kiváló építész munkásságához köthető eklektikus paloták és téglarchitektúrás épületek, intézményi együttesek.

Az ebben a korban született mives homlokzatú polgárházak – bár vészesen csökkenő számban – de a város különböző pontjain ma még fellelhetők. Akárcsak az élet más területén, számuk fogyásával értékességük egyre nő.

Nagy értéknek tartjuk az 1930–40-es évek „római iskolás” építészetét is, melynek bőségét Székesfehérvár Schmidl Ferenc, Molnár Tibor és neves fővárosi építészek jóvoltából ma is élvezheti, és amelyek a sóstói vásártértől a vizivárosi „vitézi házakon” át a felsővárosi III. Béla térig számos helyen megtalálhatók.

A századforduló és a 20. század első felének ipari építésze is komoly ipartörténeti örökséget hagyott ránk, a történelmi viszontagságok dacára koruk igényes alkalmazott építészetét és szerkezeti csúcsteljesítményét a máig megörökítve. Ezek elsősorban a vasútépítéshez, a város kezdeti energiaellátásához, a II. világháború előtti hadiiparhoz és a Fehérvárnak komoly hírnevet szerzett repüléstörténethez kapcsolódnak.

A háborús pusztításokat követő újjáépítés időszakában a legkorábban felépült, vasút környéki házak az ekkor hódító szocialista realizmus stílusjegyeit hordozzák. Az irányzat korai szakaszában, művészi igényességgel megfogalmazott részletek – kapuzatok, párkányok, mellvédek – mára szépen „beértek”, komoly helyi értéként kezelendők.

A 20. század második felében alkotó, nagytehetségű fehérvári építészek igényes, modern munkái már közel félévszázad elteltével is örökérvényűnek tekinthetők, egy részük már helyi védelem alatt áll, de a lista tovább kiegészíthető.

Nem csupán a történelmi Belvárosban, hanem a környező városrészekben is láthatók értékes, művészi köztéri alkotások a tereken, házfalakon, melyek méltók arra, hogy bekerüljenek az értékvédelmi kataszterbe.

A korábbi századok vallásos népi kultúrájának tanúi az útmenti keresztek. Külterületen felállítva általában a tájékozódást segítették a határok megjelölésével, egyéb pontokon gyakran a hálaadás bizonyosságául készültek. A templomfalakon, kertekben, vagy a temetőben felállított feszületeken kívül harmincnál több áll még ma is az utak mellett, kis ligetekben, dombtetőkön, nagy részük szemmel láthatóan gondozott állapotban van. Múltunknak e lelki gazdagodást szolgáló jeleit illeti a helyi örökségi védelem.

HELYI VÉDETT ÉRTÉKEK ISMERTETÉSÉNEK MÓDSZERE A HATÁSTANULMÁNYBAN

Mindezeket általános megállapításoknak szántuk. A fenti szempontrendszer további részletesebb, eseti ismertetését, a helyi örökségi értékek elemzését, az értékek felsorolását, az egyes városrészekről összeállított önálló kötetekben adjuk meg. Ezzel is fokozni kívánjuk a helybéli lakosság érdeklődését, tudatos kötődését a saját városrészük épített örökségi értékei iránt. Ugyanígy a tervezett változások hatáselemzését és az értékvédelmi terv ismertetését is városrészenként, azok sajátosságainak figyelembevételével, a kötetekben aktualizáltuk.

II. 6. Hatásvizsgálat

Székesfehérvár eltérő elhelyezkedésű, korú, fejlődésű és karakterű városrészeit – sajátosságainak megfelelően – különböző hatások érik. Ezért ezek ismertetését, elemzését városrészenként fogjuk közreadni. Ebben lesznek azonosságok és eltérések egyaránt.

A város egészét befolyásoló hatások felismerését jóval messzebről tekintve lehet felfedezni, például a magasból...

Tisztában lehetünk azzal, hogy a településkép az idők folyamán fokozatosan változik, ez a fejlődés természetes velejárója. Különösen igaz ez az egyre népesedő városok esetében. Székesfehérvár sem lehet ez alól kivétel.

Több történelmi nagyvárosban is komolyan felmerül, és heves viták tárgya a magasabb beépítés, a magasházak problematikája, aggódva féltve ezzel a város összképét, sziluettjét. Székesfehérvár sorsa ebben a tekintetben félévszaddal ezelőtt vita nélkül eldőlt.

Egy településnek nem csupán a szerkezete, utcahálózata, épületállománya tekintendő örökségi értéknek, hanem az összképe is. Feltehetően a tömeglakás építés két évtizedében ez a fogalom nem volt szempont, a mérlegelés tárgya. Abszurd, sőt nevetséges gondolat a mai látvány összevetése egy 1600-as metszet csipkés városképével, de az 1950-es évek már nincsenek annyira a történelem messzeségében.

Nézzünk körül a székesfehérvári tízszintesek tetejéről, hogy meglássuk, mi az, amin változtatni már nem lehet....

W. Dillich rézkarca

Székesfehérvár a komáromi vasút felől, 1950 körül

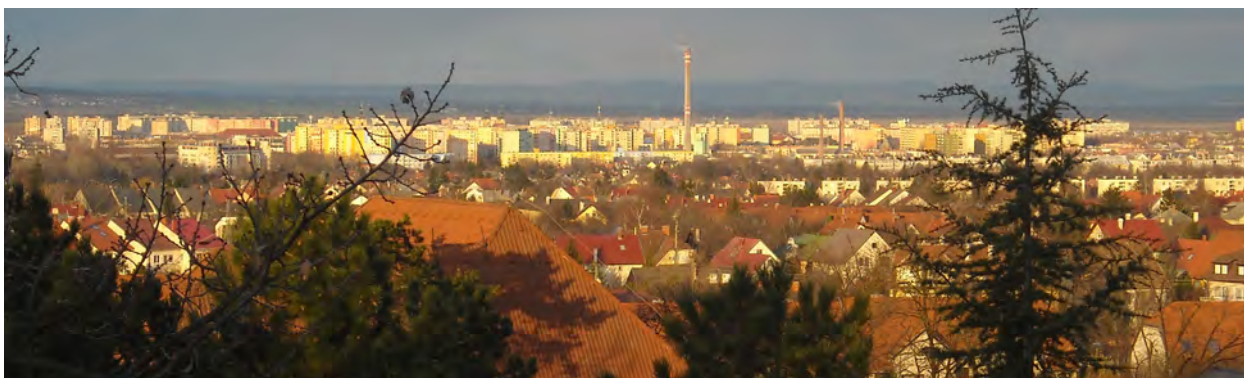

Székesfehérvár a komáromi vasút helye felől, 2010

II. 6. Hatásvizsgálat

Szent Flórián körút felől, 2010

Az öreghegyi Millenniumi emlékmű felől, 2010

Szent György Kórház hotelszárny 10. emeletéről, 2010

Kikindai úti nővérszálló 10. emeletéről, 2010

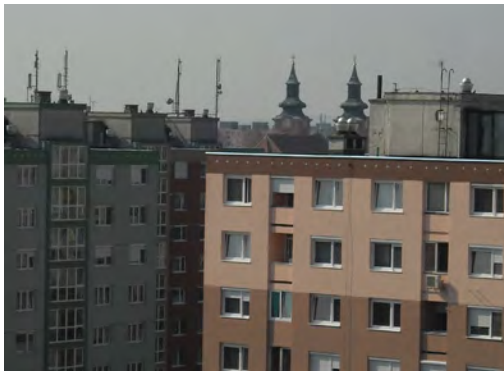
II. 6. Hatásvizsgálat

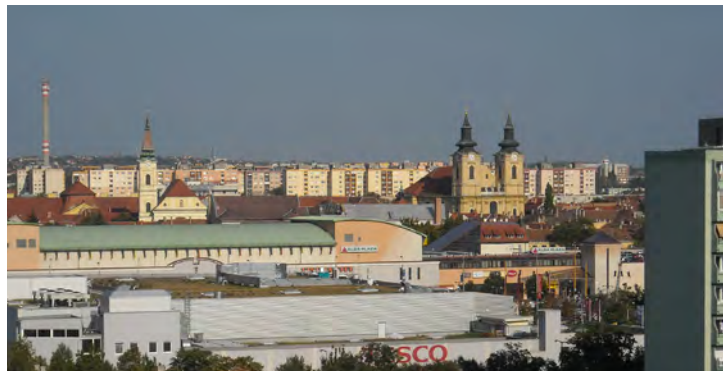
Lövölde úti lakóház 10. emeletéről, 2010

Garzonház 10. emeletéről, 2010

Ósz utcai lakóház tetejéről, 2010

Bátky Zsigmond utcai lakóház 10. emeletéről, 2010

Egy Sütő utcai konyhaablakból, 2010

II. 7. ÉRTÉKVÉDELMI TERV

Székesfehérvár rendkívül sokszínű nagyváros. Ezeréves fejlődése során a történelmi város-mag körül egyes területek eltérő korokban népesültek be. Ezek szerkezete, karaktere is igen változatos. Nem véletlenül született a döntés, hogy a vizsgálatok, elemzések is városrészenként külön-külön készüljenek.

A városfejlődésből adódóan vannak közös történések, vonások, sőt problémák is, melyekre a megoldás a többi hasonló területtel összefüggésben javasolható. A kérdésekre adható válaszok lehetnek általánosak, de különbözőek is, a helybéli jellegzetességek függvényében.

Épített örökségi értékkel a város szinte minden pontja rendelkezik, a műemléki belvárostól messzebbre is, csak különböző súllyal és mértékben.

Minden városrészt igyekeztünk önmagához, a saját kialakulásához, fejlődéséhez mérni. Így ha műemléki védelemre javasolható örökségi érték is nem fedezhető fel mindenhol, a helyi védelem eszköze mindegyik városrész lakosságának identitástudatát növelheti. Mindenki arra a Helyre vigyázhat, ahol otthon érzi magát...

Az örökségi értékek védelmére tett javaslatainkat ezért városrészenként fogalmaztuk meg, a helyi sajátosságok figyelembe vételével.

Néhány javaslatunk azonban bizonyára nagyobb volumenű intézkedést igényel:

- a Történelmi Belvárosban az egykori városfal maradványainak kibontása, rekonstrukciója
- a Történelmi Belvárosban a rendkívül értékes, ám avult részek problémáinak kezelése, akár az önkormányzati tulajdon növelésével
- a Történelmi Belvárost éltetni hivatott kiskereskedelem védelme
- a Palotaváros és a Történelmi Belváros gyalogos közlekedési kapcsolatának korszerű módon, magas színvonalon való megteremtése
- a Palotai úton a Petőfi park előtti térfalhiány megszüntetése
- a Vizivárosban lévő közmű-tömb, mint ipartörténeti örökség, 21. századhoz méltó kezelése, hasznosítása
- az egykori Szőlőhegy rendkívül gazdag örökségének felmérése, dokumentálása, védelme
- a hajdani világszínvonalú székesfehérvári repülőgép- és autóbusz gyártás rangjához méltó repülés- és autóbustörténeti kiállítóhely kialakítása a meglévő régi gyári épületállomány és területek felhasználásával
- A Börgöndi repülőtér örökségi értéket képviselő épületeinek megőrzése a várható hasznosítás érdekében